

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ
І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ**

Факультет економічний

ПОГОДЖЕНО

Декан економічного факультету

Андрій МУЗИЧЕНКО

“___” _____ 2025р.

ДОПУСКАЄТЬСЯ ДО ЗАХИСТУ

Завідувач кафедри фінансів

Наталія ШВЕЦЬ

“___” _____ 2025р.

МАГІСТЕРСЬКА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

**на тему: «Формування та реалізація податкової політики України в умовах
євроінтеграції»**

Спеціальність 072 «Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок»

Освітня програма «Фінанси і кредит»

Орієнтація освітньої програми освітньо-професійна

Гарант освітньої програми

к.е.н., доцент

_____ Вікторія КОСТЮК

Керівник магістерської кваліфікаційної роботи

к.е.н., доцент

_____ Інна ДОЛЖЕНКО

Виконав

_____ Микола ЧЕРВОНЮК

КИЇВ – 2025

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ
І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ**

Економічний факультет

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри фінансів

д.е.н., професор **Наталія ШВЕЦЬ**

“ _____ ” _____ 2024 року

ЗАВДАННЯ

**ДО ВИКОНАННЯ МАГІСТЕРСЬКОЇ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ
ЗДОБУВАЧУ**

Червонюку Миколі Андрійовичу

Спеціальність 072 «Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок»

Освітня програма «Фінанси і кредит»

Орієнтація освітньої програми освітньо-професійна

Тема магістерської кваліфікаційної роботи «Формування та реалізація
податкової політики України в умовах євроінтеграції»

затверджена наказом від “ 16 ” жовтня 2024р. № 1854 «С»

Термін подання завершеної роботи на кафедру _____

Вихідні дані до магістерської кваліфікаційної роботи: нормативно-правові акти України, наукові публікації вітчизняних і зарубіжних учених, матеріали науково-практичних конференцій, звіти, інформаційно-аналітичні та статистичні матеріали Державної податкової служби України, Державної казначейської служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства економіки України, Міністерства соціальної політики, Державної служби статистики України.

Перелік питань, що підлягають дослідженню:

1. Теоретичні основи формування податкової політики _____

2. Сучасний стан та особливості податкової політики _____

3. Євроінтеграційний вектор трансформації податкової політики України _____

Дата видачі завдання “ _____ ” _____ 20__ р.

Керівник магістерської кваліфікаційної роботи _____ Інна ДОЛЖЕНКО

Завдання прийняв до виконання _____ Микола ЧЕРВОНЮК

РЕФЕРАТ

Магістерська кваліфікаційна робота на тему: «Формування та реалізація податкової політики України в умовах євроінтеграції» має вступ, три розділи, висновки та список використаної літератури. Основна частина складає 81 сторінок комп'ютерного тексту. В роботі міститься 9 таблиць та 11 рисунків. Список використаної літератури складається з 83 найменувань.

Метою магістерської роботи є обґрунтування теоретичних засад та розробка практичних рекомендацій щодо вдосконалення механізмів формування та реалізації податкової політики України в умовах євроінтеграції.

Об'єктом дослідження є процес формування та реалізації податкової політики держави.

Предметом дослідження є сукупність теоретичних, методологічних та практичних аспектів, пов'язаних із трансформацією та гармонізацією податкової політики України згідно з європейськими стандартами.

Методи дослідження. У процесі дослідження використано методи: діалектичний, системного аналізу, порівняльного та історичного аналізу, статистичний аналіз та графічний метод, метод експертних оцінок та економіко-правовий аналіз.

У першому розділі досліджено теоретичні основи формування податкової політики. Другий розділ містить оцінку стану та особливостей податкової політики України. У третьому розділі запропоновано шляхи гармонізації податкового законодавства України з нормами ЄС. Шляхи оптимізації податкового навантаження.

Ключові слова: ПОДАТКОВА ПОЛІТИКА, ЄВРОІНТЕГРАЦІЯ, ОПТИМІЗАЦІЯ, ГАРМОНІЗАЦІЯ ЗАКОНОДАВСТВА, ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ, ПОДАТКОВЕ НАВАНТАЖЕННЯ.

ЗМІСТ

ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ПОДАТКОВОЇ ПОЛІТИКИ	9
1.1. Економічна сутність, функції та принципи побудови податкової політики держави	9
1.2. Методологічні підходи до оцінки ефективності податкової політики	14
1.3. Теоретичні засади гармонізації податкової політики в умовах європейської інтеграції	18
Висновки до розділу 1.	24
РОЗДІЛ 2. СУЧАСНИЙ СТАН ТА ОСОБЛИВОСТІ ПОДАТКОВОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ	25
2.1. Аналіз розвитку податкової системи України та основних етапів її реформування	25
2.2. Оцінка впливу податкової політики на економічний розвиток України	33
2.3. Оцінка ефективності діючої податкової політики	46
Висновки до розділу 2.	53
РОЗДІЛ 3. ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИЙ ВЕКТОР ТРАНСФОРМАЦІЇ ПОДАТКОВОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ	55
3.1. Виклики та перспективи податкової інтеграції України у європейський простір	55
3.2. Шляхи гармонізації податкового законодавства України з нормами ЄС	63
3.3. Шляхи оптимізації податкового навантаження та стимулювання інвестиційної діяльності	66
Висновки до розділу 3.	66
ВИСНОВКИ	71
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	71

Помилка! Закладку не визначено.

ВСТУП

Процеси європейської інтеграції є ключовим стратегічним пріоритетом для України, що вимагає глибоких системних трансформацій в усіх сферах економічного та державного життя. Особливого значення набуває податкова політика, оскільки вона є основним фінансовим інструментом наповнення бюджету, регулювання економічних процесів та створення сприятливого інвестиційного клімату.

Чинна податкова система України, незважаючи на численні реформи, досі містить елементи, які не повною мірою відповідають критеріям *acquis communautaire* та кращим європейським практикам. Неузгодженість податкового законодавства України, зокрема, із законодавством ЄС створює перешкоди для вільного руху капіталів, товарів, послуг та робочої сили, що гальмує інтеграційні процеси. У цьому контексті, формування та реалізація податкової політики, спрямованої на гармонізацію з нормами ЄС, а також підвищення її ефективності та прозорості, набуває не просто економічного, а й геополітичного значення. Таким чином, необхідність розробки науково обґрунтованих пропозицій щодо трансформації податкової політики України в умовах євроінтеграції зумовлює актуальність обраної теми магістерської роботи.

Теоретичні та практичні аспекти податкової політики є предметом дослідження багатьох вітчизняних та зарубіжних науковців. Теоретичні основи податкової політики та її впливу на економіку досліджували такі вчені як А.І. Крисоватий, В.М. Федосов, І.О. Лютий, Л.О. Лисяк. Питання європейської податкової гармонізації та міжнародного оподаткування висвітлюються у працях П.М. Мельника, О.П. Орлюка. Незважаючи на значну кількість наукових робіт, існує потреба у комплексному дослідженні даного питання, що охоплює як оцінку сучасного стану податкової політики України, так і розробку конкретних механізмів її трансформації саме з огляду на актуальні виклики та вимоги повноцінної інтеграції до ЄС.

Метою магістерської роботи є наукове обґрунтування теоретичних засад та розробка практичних рекомендацій щодо вдосконалення механізмів формування та реалізації податкової політики України в умовах євроінтеграції.

Досягнення поставленої мети зумовило необхідність вирішення таких завдань:

- уточнення економічної сутності, функцій та принципів формування податкової політики держави;
- систематизація методологічних підходів до оцінки ефективності податкової політики;
- дослідження теоретичних засад та необхідність гармонізації податкової політики в умовах європейської інтеграції;
- аналіз динаміки розвитку податкової системи України та визначення ключових етапів її реформування;
- здійснення оцінки сучасного стану та ефективності податкової політики України, а також її впливу на економічний розвиток країни;
- ідентифікація основних викликів та окреслення перспектив, що постають перед Україною в процесі податкової інтеграції до європейського простору;
- визначення пріоритетних напрямів гармонізації податкового законодавства України з нормами та директивами Європейського Союзу;
- обґрунтування шляхів оптимізації податкового навантаження та розробка пропозицій щодо стимулювання інвестиційної діяльності в Україні в умовах євроінтеграції.

Об'єктом дослідження є процес формування та реалізації податкової політики держави.

Предметом дослідження є сукупність теоретичних, методологічних та практичних аспектів, пов'язаних із трансформацією та гармонізацією податкової політики України згідно з європейськими стандартами.

У магістерській роботі були використані: діалектичний метод та метод системного аналізу – для вивчення економічної сутності та функцій податкової

політики, а також її ролі в системі фінансових відносин; методи порівняльного та історичного аналізу – для дослідження етапів реформування податкової системи України та порівняння її з податковими системами країн ЄС (гармонізація); статистичний аналіз та графічний метод – для оцінки динаміки податкових надходжень, податкового навантаження та його впливу на макроекономічні показники; метод експертних оцінок та економіко-правовий аналіз – для розробки пропозицій щодо гармонізації податкового законодавства та оптимізації податкової політики.

Інформаційною базою дослідження є нормативно-правові акти України у сфері оподаткування, наукові публікації вітчизняних і зарубіжних учених з теорії, методології та функціонування податкової політики, матеріали науково-практичних конференцій, звіти, інформаційно-аналітичні та статистичні матеріали Державної податкової служби України, Державної казначейської служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства економіки України, Міністерства соціальної політики, Державної служби статистики України.

Магістерська кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел. Основний текст роботи викладено на 81 сторінках, включає 9 таблиць та 11 рисунків. Список використаних джерел нараховує 83 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ПОДАТКОВОЇ ПОЛІТИКИ

1.1. Економічна сутність, функції та принципи побудови податкової політики держави

Основним джерелом формування фінансових ресурсів для існування держави і виконання нею своїх функцій, стабілізації соціально-економічних, політичних процесів та забезпечення єдиних соціальних стандартів країни на макроекономічному та мікроекономічному рівнях є саме податки, які отримуються від фізичних і юридичних осіб, суб'єктів економічного життя.

Податки, як основний атрибут держави, функціонують з часів зародження рабовласницького ладу. На практиці мали місце натуральні, подушні, сімейні, вартісні та інші види податків. Податки, як спосіб накопичення та перерозподілу доходів, виникли разом з виникненням держави, а роль, розміри та функції податків історично змінювалися.

У світовій практиці існують різні види податків, які класифікуються за такими ознаками:

- 1) за формою оподаткування;
- 2) за економічним змістом;
- 3) за порядком використання;
- 4) за складовими ціни товарів, які оподатковуються;
- 5) за співвідношенням ставки оподаткування і об'єкта оподаткування;
- 6) за видами суб'єктів оподаткування [50].

За формою оподаткування податки прийнято поділяти на:

- 1) прями – встановлюються безпосередньо на дохід чи майно платника податків, розмір прямо залежить від величини (обсягу) об'єкта оподаткування;

2) непрямі – включаються у вигляді доданої вартості до ціни товару чи тарифу на послуги, сплачуються споживачами цих товарів і послуг опосередковано, при постійних ставках (тарифах) розміри податкових платежів прямо пропорційно залежать від кількості й вартості товарів (послуг), що купуються [50].

За економічним змістом податки поділяють на 3 групи:

- 1) податки на доходи;
- 2) податки на споживання;
- 3) податок на майно.

В залежності від рівня бюджету, до якого сплачуються податки, згідно з Податковим кодексом України, вони поділяються на:

1) загальнодержавні - встановлюються вищими законодавчими органами влади (Верховною Радою України) і стягуються на території всієї країни;

2) місцеві – встановлюються місцевими органами управління і є обов'язковими до сплати тільки на певній території відповідно до переліку і в межах граничних розмірів ставок, визначених Податковим Кодексом України, рішеннями сільських, селищних, міських рад та рад об'єднаних територіальних громад, є обов'язковими до сплати на території відповідних територіальних громад. Зарахування місцевих податків та зборів до відповідних місцевих бюджетів здійснюється відповідно до Бюджетного кодексу України [2].

Економічна сутність та роль податків визначається їх функціями. У сучасній економіці виділяють такі основні функції податків: фіскальну, регулюючу, контрольну.

Найважливішою функцією податків є фіскальна (лат. *fiscus* – державна скарбниця). Відповідно до цієї функції, податки виконують своє основне призначення – наповнення доходної частини бюджету, доходів держави для задоволення потреб суспільства.

Регулююча функція податків спрямована на досягнення цілей податкової політики за допомогою податкового механізму. Ця функція передбачає підфункцію стимулювання, спрямовану на розвиток соціально - економічних

процесів, яка реалізується через систему пільг, виключень, преференцій (переваг).

Контрольна функція реалізується в ході оподаткування при регламентації державою фінансово-господарської діяльності підприємств і організацій, одержанні доходів громадянами, використанні ними майна. За допомогою цієї функції оцінюють раціональність, збалансованість податкової системи, кожного важеля окремо, перевіряють, наскільки податки відповідають реалізації мети у сформованих умовах [30].

Визначивши сутність податків та їх роль, можна зазначити, що податки – це інструмент державного втручання в соціально економічні процеси, що відбуваються у суспільстві. Економічний характер податків полягає в тому, що вони існують одночасно як фіскальний інструмент формування дохідної частини бюджету та як інструмент економічного регулювання вартісних пропорцій розподілу валового внутрішнього продукту та національного доходу.

Економічна сутність податкової політики держави полягає в її діяльності зі встановлення, регулювання та збирання податків для наповнення бюджетів і одночасного стимулювання економіки. Державна податкова політика – це сукупність заходів та принципів, що спрямовані на формування централізованих фондів грошових ресурсів, використовуючи податки як основний інструмент її провадження.

Аналізуючи джерела, в яких йдеться про сутність податкової політики держави, привертають увагу такі її визначення. На думку А. Крисоватого, державна податкова політика – це діяльність держави у сфері встановлення, правового регулювання та організації стягнення податків і податкових платежів до централізованих фондів грошових ресурсів держави [24]. На думку Я. Литвиненко, податкова політика є системою відносин, що складаються між платником податків і державою, а також стратегією їх дій у різних умовах господарювання та економічних системах [27]. Л. Тарангул та З. Варналій дотримуються думки, що фіскальна політика є важливим фінансовим інструментом мобілізації грошових коштів для виконання загальнодержавних

функцій і здійснення макроекономічного регулювання економіки [43]. Т. Мединська та Н. Власюк розуміють податкову політику як діяльність держави у сфері оподаткування: встановлення видів та співвідношення податків, визначення платників та підходів до них (уніфікованих чи диференційованих), встановлення ставок оподаткування, надання податкових пільг тощо [31]. Фахівці Центру перепідготовки та підвищення кваліфікації керівних кадрів органів державної податкової служби подають таке тлумачення: «Бюджетно-податкова політика держави – це сукупність правових, фінансових і організаційних заходів держави у сфері регулювання бюджетних і податкових відносин, які направлені на формування і використання фінансових ресурсів в системі регулювання економічного розвитку країни» [34]. Отже, вітчизняними вченими доволі розлого охарактеризовано це поняття.

Податкова політика – це діяльність держави у сфері оподаткування, яка за допомогою економічних, організаційних, правових та соціальних важелів впливу здійснює цю діяльність і в результаті забезпечує надходження податків до централізованих грошових ресурсів держави і регулює економічне зростання за допомогою елементів податкової системи.

Заходи держави у сфері податків визначаються цілями і завданнями податкової політики, які обумовлені соціально-економічним устроєм суспільства, соціальними групами, що знаходяться при владі, стратегічними цілями, що визначають розвиток національної економіки, і міжнародними зобов'язаннями у сфері державних фінансів.

При формуванні цілей податкової політики необхідно виходити із об'єктивних функцій податків. В економічній літературі дотепер немає єдиної думки щодо кількості, сутності і реалізації податкових функцій, різні автори наводять різні комбінації податкових функцій, до яких відносять фіскальну, економічну, перерозподільну, контрольну, регулюючу, соціальну, політично-економічну, стимулюючу та інші, частина яких не має під собою наукового і теоретичного обґрунтування, щоб віднести їх до об'єктивних функцій податків.

Серед основних функцій податкової політики держави слід виділити:

– фіскальну – мобілізація коштів до бюджетів усіх рівнів для забезпечення держави необхідними для виконання його функцій фінансовими ресурсами;

– економічну, або регулятивну, – спрямовану на підвищення рівня економічного розвитку держави, поживлення ділової і підприємницької активності в країні і міжнародних економічних зв'язків, сприяння вирішенню соціальних проблем;

– контролюючу – забезпечення контролю за діяльністю суб'єктів економіки.

Тому, завдання податкової політики зводиться головним чином до забезпечення держави фінансовими ресурсами, створення умов для регулювання господарства в цілому та згладжування нерівності в рівнях доходів населення.

Виділяють три типи податкової політики:

– перший: високий рівень оподаткування, при цьому збільшення податкового навантаження, через «тінізацію» економіки, та «придушення» ділової активності підприємств не збільшує надходження до бюджетів;

– другий: низький рівень податкового навантаження, який сприяє активізації ділової активності підприємств та залученню інвестицій, в тому числі іноземних, але в цьому випадку державні соціальні програми значно урізані внаслідок скорочення бюджетних доходів;

– третій: податкова політика характеризується високим податковим навантаженням на корпорації та фізичні особи, що компенсується для громадян країни високим рівнем соціального захисту та існуванням значної кількості державних соціальних програм.

Принципи, на яких базується податкова політика держави: [8]

1) стабільність: законодавство держави має бути зрозумілим (передбачуваним) для платників податків/зборів;

2) рівність та справедливість: податкове навантаження має розподілятися справедливо, без дискримінації за будь-якою ознакою;

3) обов'язковість: сплата податків/зборів є обов'язковою;

4) пропорційність: ставка податку/розмір збору повинна бути пропорційною до об'єкта оподаткування.

У підсумку зазначимо, що:

– економічна сутність податкової політики держави полягає в її діяльності зі встановлення, регулювання та збирання податків для наповнення бюджетів і одночасного стимулювання економіки;

– основними функціями податкової політики держави є фіскальна, економічна (регулятивна) та контролююча;

– основні принципи, на яких базується податкова політика держави: стабільність, рівність та справедливість, обов'язковість, пропорційність.

1.2. Методологічні підходи до оцінки ефективності податкової політики

Методологічні основи формування та реалізації податкової політики базуються на дотриманні принципів достатності, соціальної справедливості, ефективності, результативності, стабільності та нейтральності.

Методологічні підходи до оцінки ефективності податкової політики включають аналіз відповідності податкової системи основним принципам оподаткування (рівність, справедливість, стабільність), оцінку впливу на мобілізацію фінансових ресурсів та економічні стимули для бізнесу і фізичних осіб. Додатково враховується стабільність, рівномірність та доступність сплати податків, а також соціальна справедливість.

1) аналіз відповідності принципам оподаткування включає:

– принципи Адама Сміта: оцінка на основі принципів пропорційності, визначеності, зручності та справедливості, які є основою сучасних податкових систем;

– сучасні принципи: аналіз відповідності податкової політики таким принципам, як рівність, соціальна справедливість, стабільність, рівномірність сплати та стимулювання економічної діяльності.

2) оцінка фіскальної ефективності здійснюється за допомогою показників:

– мобілізація доходів – це оцінка здатності податкової політики мобілізувати фінансові ресурси до бюджетів різних рівнів;

– податкові надходження: аналіз обсягу податкових надходжень та їх відповідності плановим показникам.

3) оцінка економічних стимулів:

– стимулювання виробництва та споживання: визначення, як податкова політика впливає на рішення підприємств щодо розширення виробництва та фізичних осіб щодо споживання. Це включає аналіз впливу податкових пільг та ставок;

– вплив на економічні показники: оцінка впливу податкової політики на такі ключові економічні показники, як інвестиції, зайнятість, ВВП тощо.

4) оцінка соціальної справедливості та соціальної політики:

– справедливий розподіл податкового навантаження: оцінка того, наскільки справедливо податкове навантаження розподіляється між різними верствами населення;

соціальна спрямованість – аналіз, як податкова політика сприяє досягненню соціальних цілей (наприклад, через податкові пільги для окремих категорій громадян або сфер діяльності). [12]

Фіскальна достатність – це здатність податкової системи забезпечити державні видатки, виходячи з інтересів держави.

Для визначення фіскальної достатності досліджується пропорційна залежність між величиною податкових надходжень і рівнем оподаткування:

$$y = A1 \times T \quad (1.1)$$

де, y – величина податкових надходжень;

$A1$ – коефіцієнт залежності;

T – норма оподаткування.

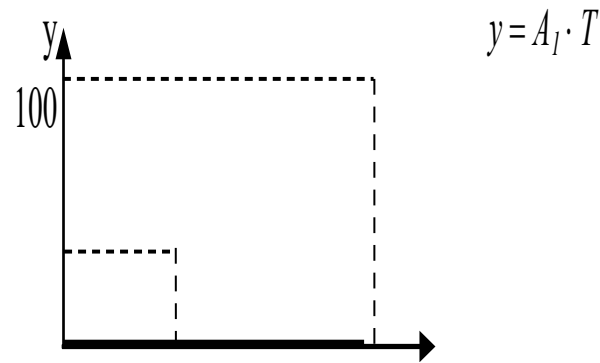

Рис. 1.1. Графік залежності норми оподаткування і величини податкових надходжень. [12]

Залежність економічної ефективності роботи підприємств від рівня оподаткування досліджується через визначення впливу податків на чистий прибуток підприємств:

$$Y_n = \frac{A_2}{T} \quad (1.2)$$

де, Y_n – величина чистого прибутку;

A_2 – коефіцієнт залежності прибутку від продажу.

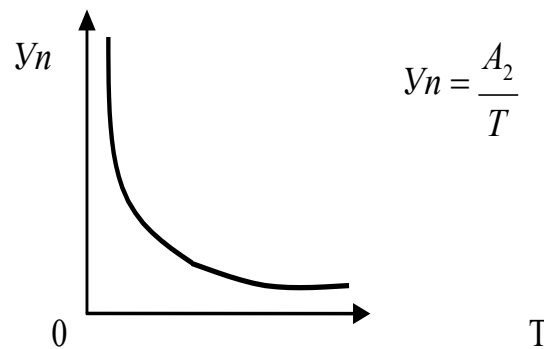

Рис. 1.2. Залежність чистого прибутку підприємств від норми оподаткування [12]

Критерій справедливості розглядається у двох аспектах:

1) скорочення реальних доходів громадян – платників податків внаслідок сплати податків, які визначається за формулою:

$$РД = НД - A_3 \times T_0 \quad (1.3)$$

де, $РД$ – реальні доходи,

$НД$ – номінальні доходи,

A_3 – коефіцієнт залежності обсягу реальних доходів платників податків від рівня оподаткування;

T_o – рівень оподаткування.

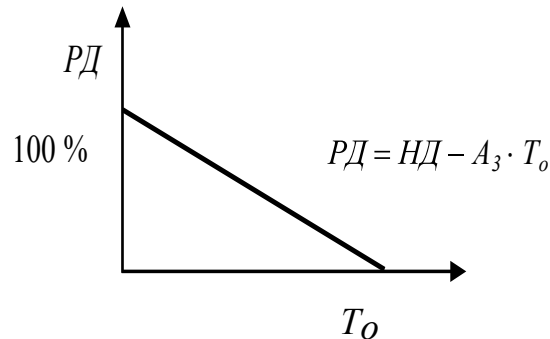

Рис. 1.3. Залежність реальних доходів громадян від рівня оподаткування [12]

2) повернення частини номінальних доходів, що перерозподіляються за допомогою податків через бюджет у вигляді суспільних благ і трансферних платежів, які надаються державою. Їх можна визначити за формулою:

$$СБ = A_H \sqrt{T} \quad (1.4)$$

де, $СБ$ – суспільні блага;

T – норма оподаткування;

A_H – коефіцієнт залежності обсягу суспільних благ від норми оподаткування.

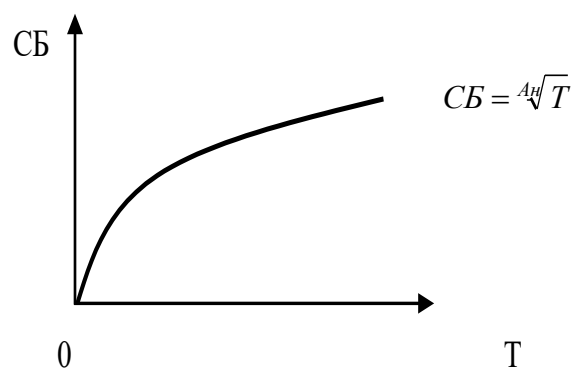

Рис. 1.4. Залежність обсягу суспільних благ від норми оподаткування [12]

В реальній ситуації необхідно одночасно враховувати всі чотири залежності.

Критерій стабільності передбачає незмінність податків та порядку їх

стягування протягом тривалого періоду, що дозволяє:

- платникам податків правильно розрахувати їх вплив на кінцеві результати роботи підприємств;

- покращити роботу платників податків та ДПС.

Підсумовуючи вищезазначене слід зробити висновок, що оцінка ефективності податкової політики здійснюється за:

- основними принципами оподаткування (рівність, справедливість, стабільність);

- впливом на мобілізацію фінансових ресурсів та економічні стимули для бізнесу і фізичних осіб;

- рівнем фіскальної ефективності;

- рівнем соціальної справедливості та соціальної політики.

1.3. Теоретичні засади гармонізації податкової політики в умовах європейської інтеграції

Поглиблення і розширення європейської економічної інтеграції, які супроводжуються розвитком податкової гармонізації та координації, позначаються на податковій політиці та оподаткуванні країн Європейського Союзу (ЄС). Це проявляється як у реалізації заходів, які забезпечують наближення до механізмів оподаткування в ЄС, так і у прийнятті рішень, спрямованих передусім на підвищення ефективності (конкурентоспроможності) національних податкових систем з метою заохочення інвестицій, внаслідок чого відмінності в оподаткуванні на території інтеграції нерідко лише поглиблюються.

Успіх європейських країн у проведенні податкових реформ та реалізації податкової політики, що ґрунтується на цінностях демократично-правового громадянського суспільства, зумовлює необхідність розгляду зарубіжного досвіду податкових правовідносин. Західна демократія передбачає високий рівень організації процесу адміністрування доходів для наповнення бюджетів

усіх рівнів. Цьому передують його теоретичне та практичне осмислення на науковому рівні [37].

Податкова політика ЄС спрямована на усунення податкових перешкод для діяльності юридичних і фізичних осіб на спільному ринку, переважно – протиріч в оподаткуванні транскордонної діяльності (передусім щодо справляння ПДВ і специфічних акцизів, оподаткування компаній і транспортних засобів). При цьому на Єврокомісію покладено завдання наполягати на внесенні змін до податкового законодавства країн ЄС відносно норм, які суперечать правилам ЄС.

У цілому, загальноєвропейська практика оподаткування приводиться у відповідність із податковою юрисдикцією ЄС двома основними способами:

- 1) шляхом початкової розробки і створення власної правової бази оподаткування, яка збігається із загальноприйнятими нормами ЄС;
- 2) шляхом гармонізації місцевого податкового законодавства.

Питання гармонізації податкової політики в умовах європейської інтеграції є актуальною на сьогодні через необхідність виконання взятого Україною відповідно до Угоди про асоціацію зобов'язання щодо наближення національного податкового законодавства до нормативів ЄС. Багаторічний досвід органів державної влади з вжиття заходів, спрямованих на виконання зазначеного зобов'язання, довів подальшу потребу в науковому обґрунтуванні теоретичних і практичних аспектів гармонізації податкового законодавства України із законодавством ЄС.

Маастрихтським договором визначені основні положення країн ЄС щодо уніфікації непрямих податків: ПДВ сплачується в країні походження, єдність основної ставки ПДВ (не менше 15%) та пільгової (не менше 5 %), обмежене коло товарів, яке може бути звільнено від сплати ПДВ (переважно соціального призначення); уніфікація акцизів – на деякі товари (чай, сіль, цукор) відмінені, на інші (включаючи каву) встановлені єдині ставки. Також гармонізовані правила визначення оподаткованого прибутку, зокрема, в частині амортизаційних відрахувань, системи консолідованої звітності, звітного періоду – один рік інвестиційних пільг [64].

Податкова політика ЄС може розглядатися як система заходів, які проводяться його інститутами та органами, а також державами-членами з метою:

- гармонізації податкового законодавства держав – членів ЄС;
- усунення податкових бар'єрів та податкової дискримінації на внутрішньому ринку ЄС;
- забезпечення реалізації основних свобод, передбачених Договором про ЄС (свободи переміщення товарів, осіб, послуг, капіталів);
- неприпустимості недобросовісної податкової конкуренції юрисдикцій держав – членів ЄС;
- розробки нових принципів та механізмів усунення подвійного оподаткування;
- узгоджених дій у боротьбі з податковими правопорушеннями [64].

На сьогодні, враховуючи специфіку бюджетно-податкової політики та систем оподаткування кожної країни, в ЄС відмовились від створення єдиної податкової системи. Замість цього було вирішено привести законодавства країн – членів ЄС з питань оподаткування у відповідність Договору про ЄС [64].

Податкова гармонізація передбачає обмеження частини податкових повноважень держав-членів міждержавного об'єднання. Такі обмеження проявляються у формі регламентації видів податків, межі встановлення їх ставок, способів адміністрування тощо. У свою чергу, держави-члени міждержавного об'єднання погоджуються на обмеження своїх фіскальних повноважень тією мірою, наскільки їх інтереси краще задовольняються на рівні об'єднання, ніж на національному рівні. Тому створення однакових умов і можливостей, з одного боку, та податкова суверенність держав-членів об'єднання, з іншого, забезпечують основні інституційні принципи податкової гармонізації, зокрема [21]:

1) принцип пропорційності – передбачає обмеження діяльності інститутів ЄС повноваженнями, наданими їм установчими документами ЄС та встановленими цілями європейської інтеграції (стаття 5 Договору про ЄС);

2) принцип субсидіарності – інститути ЄС не мають права самостійно втручатись у функціонування будь-якого з сегментів економіки держав-членів ЄС за винятком випадків, коли подібне втручання необхідне для виконання стратегічних завдань ЄС (стаття 5 Договору про ЄС).

3) принцип одноголосності – будь-яке рішення щодо формування податкової політики в ЄС мають приймати за одностайною згодою держав-членів ЄС і зафіксувати у відповідній нормі інтеграційного законодавства. Можливість держави-члена ЄС накладати вето на будь-яке рішення у сфері гармонізації податків, що здатне спричинити згубні наслідки для економіки даної держави;

4) принцип податкової недискримінації – охоплює два основні положення: по-перше, неможливість прямого або непрямого оподаткування внутрішніми податками однією державою-членом ЄС продукції іншої держави-члена ЄС в розмірі, що перевищує оподаткування національної продукції; по-друге, держава-член ЄС не повинна оподатковувати продукцію інших держав-членів ЄС внутрішніми податками з метою непрямого захисту своїй продукції (стаття 90 Договору про ЄС);

5) принцип нейтральності оподаткування – полягає у забороні відшкодування внутрішнього оподаткування при вивезенні продукції на територію іншої держави-члена ЄС в розмірі, що перевищує рівень сплачених прямих або непрямих податків [64].

Підписанням у 2014 р. Угоди про асоціацію України з ЄС було розпочато новий етап у розвитку європейсько-українських договірних відносин, що передбачав їхній перехід на якісно новий рівень – від принципів партнерства та співробітництва до політичної асоціації й економічної інтеграції.

Варто зауважити, що чинна Угода про асоціацію не передбачає повної інтеграції України до ЄС, тому й потреба в забезпеченні цілковитої відповідності національного податкового законодавства гармонізованим податковим нормам ЄС може виникнути не скоро. Зазначене набуло відображення в Додатку XXVIII до глави «Оподаткування», яким передбачено імплементацію в українське

законодавство не всіх директив, якими регулюється справляння непрямих податків у ЄС, та не всіх статей директив, що їх передбачено імплементувати. Це дає можливість відтермінувати в часі впровадження тих норм, до яких вітчизняна економіка є найчутливішою, та забезпечити поступову адаптацію українського податкового законодавства до директив ЄС. [36]

Концепція податкової гармонізації виникла у процесі розвитку економічної інтеграції та створення єдиного ринку країн – членів ЄС і набула подальшого розвитку в межах інших регіональних об'єднань. Її розвиток є необхідною умовою усунення перешкод на шляху вільного руху товарів та послуг, недопущення недобросовісної податкової конкуренції та забезпечення достатнього рівня бюджетних надходжень країн-членів. Сучасні переваги гармонізації полягають у профілактиці податкового арбітражу, зменшенні перешкод для ділової активності в межах ЄС та усуненні деформацій під час розміщення капіталу [41].

Більш точним є, на нашу думку, визначення адаптації законодавства у Стратегії інтеграції України до ЄС. Згідно з ним, адаптація полягає у поступовому приведенні правової системи України у відповідність до європейських стандартів шляхом її реформування [41].

На відміну від Стратегії у постанові Кабінету Міністрів України «Про концепцію адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу (ЄС)» адаптація законодавства України до законодавства Європейського Союзу (ЄС) тлумачиться як процес зближення та поступового приведення законодавства України у відповідність із законодавством ЄС. У цьому визначенні варто звернути увагу на два моменти:

- 1) характеристику адаптації як зближення;
- 2) і як приведення законодавства України (а не її правової системи) у відповідність із законодавством ЄС (а не *acquis communautaire*).

Наближення законодавства України до таких нормативно-правових актів ЄС, як директиви, здійснюється через механізм їх імплементатії. Термін «імплементатія» належить передусім до міжнародного права, хоча в Україні він

використовується й щодо національного права. У словниках “імплементация” визначається як здійснення, дотримання державою міжнародних правових норм, фактичне виконання міжнародних зобов’язань на внутрішньодержавному рівні шляхом трансформації міжнародно-правових норм у національні закони та підзаконні акти [41]. У процесі імплементации держава може включити до свого права норми, що відсилають до норм міжнародного права, внаслідок чого останні можуть діяти всередині країни (відсилка). Вона може також прийняти нові норми права, внести зміни до чинних або скасувати їх, виконуючи приписи міжнародного права. Рецепція передбачає точне відтворення в національних правових актах формулювань міжнародних правових актів, унаслідок чого відбувається точне запозичення їхніх норм.

Натомість *Acquis communautaire* (фр. надбання Співтовариства) – правова концепція в системі правових норм ЄС. Також вживаються терміни *Community acquis*, *Union acquis* або просто *acquis*. Точне визначення терміну, як і його зміст, є предметом дискусії правознавців, найзагальніше тлумачення *acquis communautaire* – сукупність різних принципів, правил і норм, накопичених у межах ЄС, що підлягають обов’язковому збереженню у процесі його діяльності й розвитку [41].

У висновку зазначимо, що гармонізація податкової політики в умовах європейської інтеграції має базуватися на таких засадах:

- адаптації податкового законодавства у Стратегії інтеграції України до ЄС;
- усунення податкових бар’єрів та податкової дискримінації на внутрішньому ринку ЄС;
- забезпечення реалізації основних свобод, передбачених Договором про ЄС (свободи переміщення товарів, осіб, послуг, капіталів);
- неприпустимості недобросовісної податкової конкуренції юрисдикцій держав – членів ЄС;
- розробки нових принципів та механізмів усунення подвійного оподаткування;

–узгоджених дій у боротьбі з податковими правопорушеннями.

Висновки до розділу 1.

Отже, за підсумками дослідження в першому розділі, можна констатувати, що податкова політика є ключовим інструментом державного регулювання. Її економічна сутність полягає у діяльності зі встановлення, регулювання та збирання податків, що має на меті як наповнення бюджетів, так і одночасне стимулювання економіки. Для досягнення цієї мети політика реалізується через фіскальну, економічну (регулятивну) та контролюючу функції, базуючись на фундаментальних принципах стабільності, рівності, справедливості, обов'язковості та пропорційності.

Ефективність впровадження податкової політики оцінюється через призму дотримання цих базових принципів (рівності, справедливості, стабільності), а також через її вплив на мобілізацію фінансових ресурсів, здатність створювати економічні стимули для бізнесу та фізичних осіб, загальний рівень фіскальної ефективності та відповідність цілям соціальної політики.

В умовах європейської інтеграції України, пріоритетним завданням стає гармонізація податкової політики з нормами ЄС. Цей процес має ґрунтуватися на таких засадах, як адаптація національного законодавства, усунення податкових бар'єрів та дискримінації на внутрішньому ринку, забезпечення основних свобод (переміщення товарів, осіб, послуг і капіталів) та недопущення недобросовісної податкової конкуренції. Окрім того, це вимагає розробки дієвих механізмів усунення подвійного оподаткування та узгоджених дій у боротьбі з податковими правопорушеннями.

РОЗДІЛ 2

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ОСОБЛИВОСТІ ПОДАТКОВОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

2.1. Аналіз розвитку податкової системи України та основних етапів її реформування

Податкова система, як невід'ємна складова соціально-економічного розвитку, починає формуватися з утворенням держави. Тому закономірно, що з проголошенням Україною незалежності у 1991 році почалось формування вітчизняної податкової системи. Слід зауважити, що створення податкової системи України відбувалось в умовах відсутності досвіду справляння податків як інструментів регулювання соціально-економічного розвитку країни та співпало у часі із становленням державності [13]

Згідно з п. 6.3 статті 6 Податкового кодексу України, сукупність загальнодержавних та місцевих податків та зборів, що справляються в установленому Податковим Кодексом України порядку, становить податкову систему України [47]. У більш широкому розумінні податкова система визначається як регламентована нормами фінансового права, закріпленими в законах та інших нормативно-правових актах з питань оподаткування, сукупність податкових відносин, які опосередковуються фінансовими органами, що забезпечують адміністрування податків, і проявляються в конкретних формах оподаткування [1].

Зауважимо, що іноді зустрічається ототожнення понять «податкова система» та «система оподаткування». Проте, застосовуючи термін «система оподаткування», акцент робиться на таких елементах системи як сукупність законодавчо встановлених податків і зборів та порядок їхнього справляння. Як показує проведений аналіз наукових джерел, у науковців немає єдиного підходу щодо визначення етапів становлення та розвитку податкової системи України. У той же час більшість дослідників визначають чотири основних етапів

становлення податкової системи України: 1 етап – 1991 - 1993 рр., 2 етап – 1994–1999 рр., 3 етап – 2000–2009 рр., 4 етап – 2010 – дотепер [59].

Становлення податкової системи України відбувалося в умовах перетворень, які віддзеркалювали зміну економічних реалій. Відтак, зміна стратегії і цілей податкової політики, поставлених завдань на шляху розвитку економіки, ставали передумовами до проведення податкових реформ [55].

Розкриваючи історичний аспект становлення податкової системи України, наприкінці ХХ ст. поєдналися дві тенденції. З одного боку, революційна руйнація тоталітарних радянських засад та підходів врегулювання податкових відносин, з другого – еволюційна трансформація сталих та традиційних податкових механізмів, які використовували як за часів колишнього СРСР, так і зараз у податковому регулюванні в Україні[26].

Більшість вчених, аналізуючи становлення податкової системи України та її реформування, розрізняли кілька етапів. Федосов В.М. та Опарін В.М. розмежовували їх в залежності від стану, в якому перебувала податкова система України, а саме: 1991-1993 роки - етап створення власної податкової системи; 1994 -1999 роки - приведення складу податкової системи у відповідність до умов ринкових відносин; починаючи з 2000 року – удосконалення податкової системи в умовах перехідної економіки. В цьому ж контексті розглядав становлення і реформування податкової системи П.К. Бечко, акцентуючи увагу на концепціях кожного з періодів. Тоді як С.І. Юрій, А.І. Крисоватий і Т.В. Кошук виокремлювали 4 етапи, а саме: 1991–1993 роки; 1994–2000 роки; 2001–2004 роки; з 2005 року [55].

Аналітичне дослідження розвитку податкової системи України показує динаміку складу та структури доходів бюджету, на яку впливають такі актори, як держава (через законодавчі зміни та фіскальну політику), бізнес (через податкове навантаження та сплату податків), а також міжнародні організації та суспільство (через лобіювання та громадський тиск). Ці актори впливають на податкову систему з метою наповнення бюджету, регулювання економіки, забезпечення соціальної справедливості та підтримки стабільності.

Державні бюджети складаються з доходів та видатків. Податки є основною складовою доходів бюджету, що забезпечує його фіскальну функцію.

Доходи формуються з різних видів податків, зборів та інших обов'язкових платежів до бюджету.

Динаміка доходів залежить від податкових змін, економічних умов та ефективності податкового адміністрування.

Актори, що впливають на податкову систему:

1) держава: встановлює податкове законодавство, визначає податкові ставки та правила, забезпечує податкову дисципліну. Зміни до податків та зборів можуть бути внесені лише за шість місяців до початку нового бюджетного періоду, щоб забезпечити стабільність;

2) бізнес: сплачує податки, що формують доходи бюджету. Його діяльність впливає на податкове навантаження та надходження до бюджету;

3) міжнародні організації та суспільство: лобіюють зміни в податковій політиці, що може впливати на податкову систему. Вплив на податкову систему з метою забезпечення соціальної справедливості, стабільності та стимулювання економічної активності.

Ефективна і справедлива податкова система є критично важливою для сталого економічного зростання та соціального добробуту. Для детальнішого аналізу динаміки податкових надходжень в Україні розглянемо дані, представлені в таблиці 2.1. Найбільшу частку в доходах бюджету становлять податкові надходження. У 2021 році вони склали 1107,09 млрд грн, що становило приблизно 85% від загального обсягу доходів. У 2022 році спостерігається їх зниження до 949,76 млрд грн (53% від загального доходу), через повномасштабне вторгнення та його негативний вплив на економічну активність. Однак уже у 2023 році податкові надходження зростають до 1203,54 млрд грн (45% від загального доходу), а у 2024 році досягають 1647,19 млрд грн (53% від загального доходу), що перевищує рівень 2021 року як в абсолютному, так і у відносному вираженні. Зменшення податкових надходжень до бюджету було спричинене кількома факторами, серед яких можна виділити як

об'єктивні, пов'язані зі змінами в економічній ситуації, так і суб'єктивні, що є наслідком внесених змін до податкового законодавства [3]. Найбільше скоротилися надходження від митних платежів, акцизу з імпорту та ввізного мита. До суб'єктивних факторів, що вплинули на зменшення податкових надходжень, належать зміни в податковому законодавстві. Ці заходи, хоча й мали на меті підтримати бізнес в складних економічних умовах, одночасно призвели до скорочення надходжень до бюджету. Для компенсації цих втрат уряд повинен був шукати інші джерела фінансування, такі як міжнародна допомога, внутрішні позики тощо [51].

Таблиця 2.1

Динаміка доходів Державного бюджету України за основними категоріями, млрд грн.

Категорія доходів	Рік			
	2021	2022	2023	2024
Податкові надходження	1107,09	949,76	1203,54	1647,19
Неподаткові надходження	175,36	346,33	991,60	974,40
Доходи від операцій з капіталом	0,33	0,61	0,10	0,18
Кошти від закордонних країн і міжнародних організацій	1,30	481,09	433,40	473,95
Цільові фонди	0,21	0,14	0,43	0,47
Офіційні трансферти	12,58	9,47	42,92	26,52
Усього	1296,85	1787,40	2672,00	3122,7

Джерело: [58] на основі [14]

Для наочної ілюстрації динаміки та структури податкових надходжень до державного бюджету України за 2021-2024 роки було побудовано діаграму (рис. 2.1).

Найбільші обсяги надходжень спостерігаються від ПДВ з імпортних товарів, хоча у 2022 році відбулося їх суттєве зниження, що можна пояснити початком повномасштабного вторгнення та зривом логістичних ланцюгів. У наступні роки надходження від ПДВ з імпорту демонструють тенденцію до зростання. ПДВ з вітчизняних товарів також займає значну частку в структурі податкових надходжень, при цьому динаміка його надходжень є більш стабільною.

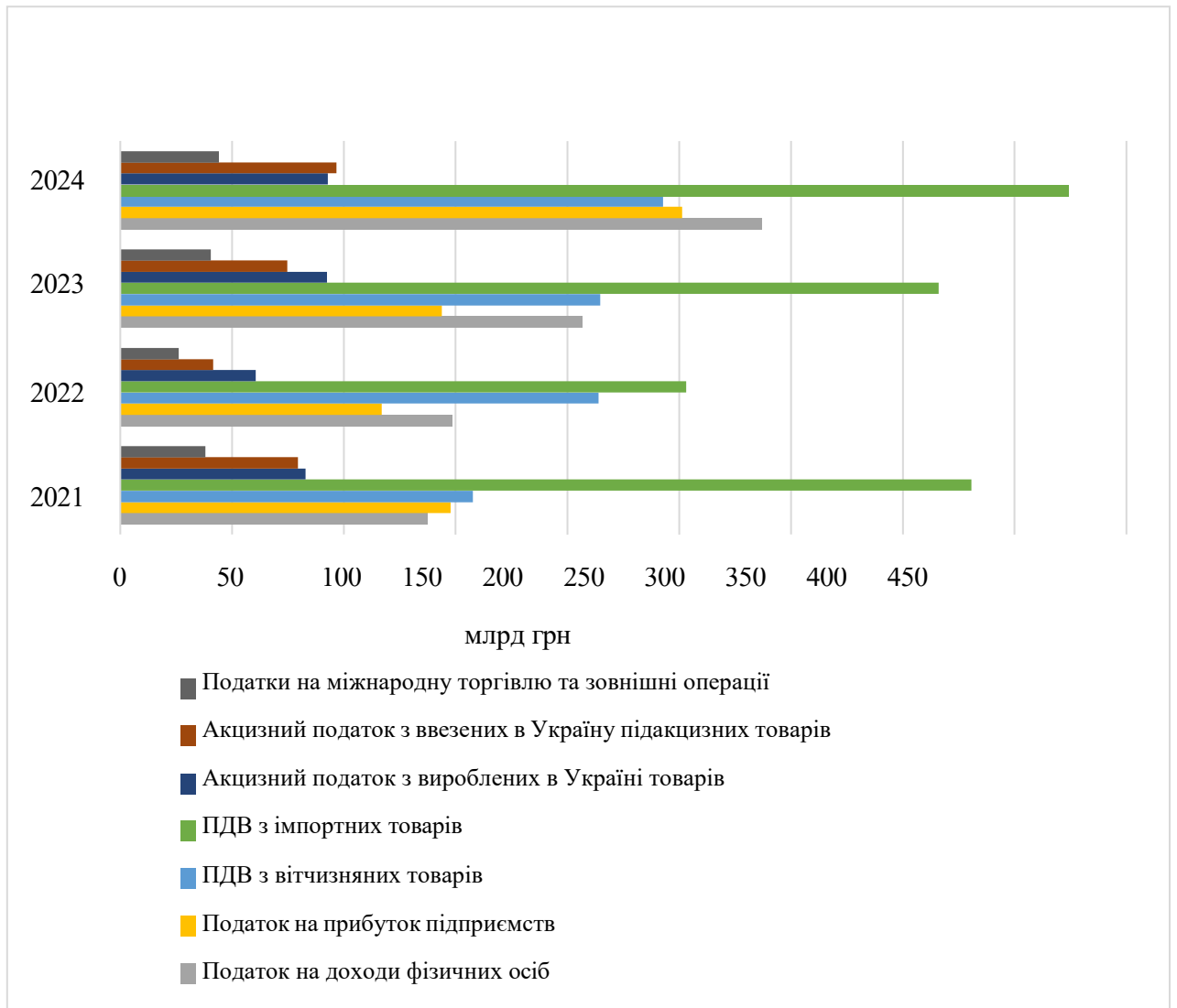

Рис. 2.1 Динаміка податкових надходжень державного бюджету України за 2021 – 2024 роки

Джерело: [58] на основі [14]

Акцизні податки з вироблених в Україні та ввезених в Україну підакцизних товарів, а також податки на міжнародну торгівлю та зовнішні операції забезпечують порівняно невеликі обсяги надходжень до бюджету. Загалом, діаграма відображає тенденцію до скорочення податкових надходжень у 2022 році та їх подальше відновлення.

Аналіз структури податкових надходжень до державного бюджету України свідчить про домінування непрямих податків. Це вказує на високу залежність бюджетних доходів від рівня споживання в країні. Така структура

має як переваги, так і недоліки. Непрямі податки легше адмініструвати, і вони менш чутливі до економічних коливань, але вони можуть спричиняти зростання цін та зниження купівельної спроможності населення, особливо в періоди кризи [35].

Докладний аналіз структури та динаміки надходжень від податків, як до зведеного бюджету країни, так і до бюджетів різних рівнів, є необхідною передумовою для ефективного фінансового планування, виявлення потенційних джерел зростання доходів, розробки стратегії реформування податкової системи та оптимізації механізмів розподілу бюджетних коштів.

Ретельне вивчення податкових надходжень дозволяє обґрунтовано приймати рішення щодо вдосконалення податкового законодавства, підвищення ефективності його адміністрування та забезпечення збалансованого розвитку бюджетної системи. Це сприятиме збільшенню прогнозованості бюджетних доходів, створенню стабільних умов для економічної діяльності та реалізації пріоритетних державних програм [35].

Для більш детального розуміння ролі та значення прямих податків в структурі доходів бюджету розглянемо динаміку їх надходжень за 2021-2024 роки, представлену в таблиці 2.2.

Таблиця 2.2

Динаміка податкових надходжень від прямих податків в Україні за 2021–2024 рр., млрд грн.

Показник	Рік			
	2021	2022	2023	2024
Загальний дохід	12968,5	1784,7	2672,9	2651,0
Податок на доходи фізичних осіб	137,5	148,4	206,9	286,8
Податок на прибуток підприємств	147,7	117,0	143,8	251,3

Джерело: [58] на основі [14]

Податок на прибуток підприємств та податок на доходи фізичних осіб формують меншу частку доходів бюджету порівняно з ПДВ. У 2022 році

надходження від цих податків знизилися, що може бути пов'язане зі загальним погіршенням економічної ситуації в країні. У наступні роки спостерігається поступове відновлення надходжень, хоча темпи зростання різняться. Податок на прибуток підприємства виступає важливим фіскальним інструментом, що безпосередньо впливає на обсяг бюджетних доходів. Крім того, податок на прибуток відіграє регулюючу роль, впливаючи на фінансовий стан та інвестиційну активність підприємств. Зміна ставки цього податку може стимулювати або, навпаки, стримувати розвиток бізнесу.

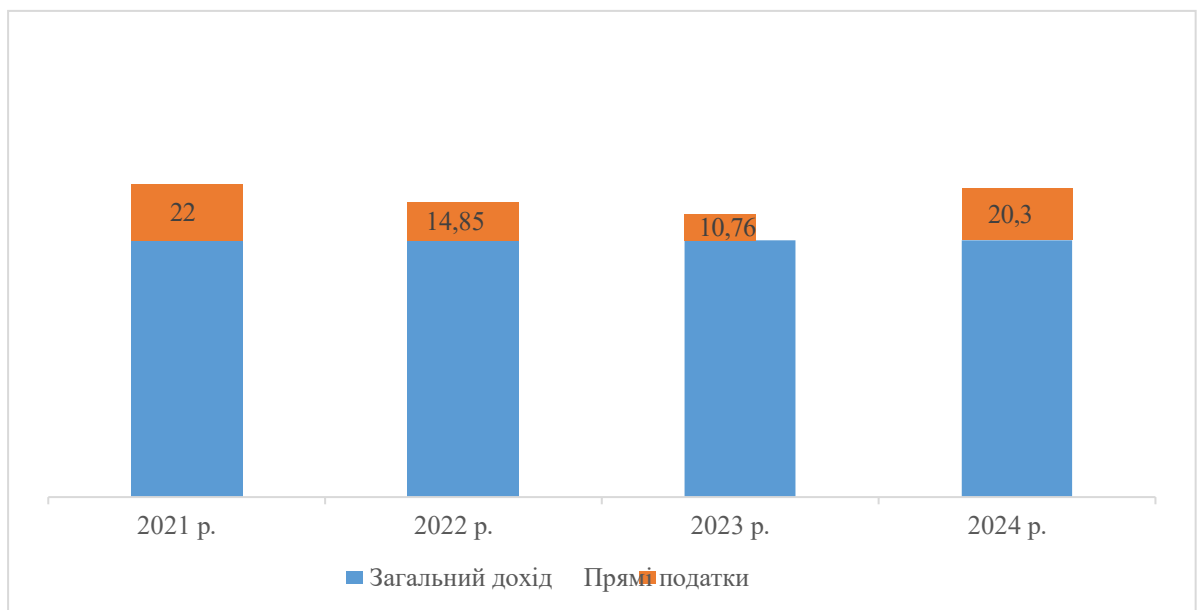

Рис. 2.2. Частка прямих податків у бюджеті України 2021-2024 рр.,%

Джерело: [58] на основі [14]

Для посилення фіскального значення прямих податків доцільно вивчити та адаптувати досвід розвинених країн. Одним із перспективних напрямків є застосування прогресивної шкали оподаткування доходів громадян та прибутку підприємств. Це означає, що вищі доходи оподатковуватимуться за вищими ставками, що сприятиме більш справедливому розподілу податкового тягаря та зменшенню соціальної нерівності. Іншим можливим заходом є введення податку на виведений капітал. Це стимулюватиме підприємства реінвестувати прибуток в розвиток виробництва, а не виводити його за кордон. Також можна розглянути збільшення ставок оподаткування предметів розкоші та послуг сегменту люкс. Це дозволить збільшити надходження до бюджету та

водночас зробити податкову систему більш соціально орієнтованою. Крім того, важливо враховувати специфіку української економіки та адаптувати зарубіжний досвід до наявних реалій. Необхідно проводити ретельний аналіз потенційних наслідків впровадження тих чи інших заходів та забезпечити їх ефективне адміністрування [53].

Позитивна динаміка надходжень від податку на прибуток (рис. 2.2), яка спостерігається попри високому рівню «тінізації» економіки, може свідчити про посилення податкового контролю, збільшення прозорості бізнесу, а також про ефективність заходів податкового стимулювання, таких як надання пільг певним категоріям платників [57]. Це створює додаткові можливості для фінансування державних витрат та реалізації соціальних програм.

У підсумку зазначимо, що аналіз динаміки та структури податкових надходжень в Державний бюджет України за 2021-2024 роки свідчить про їх важливу роль у формуванні доходів державного бюджету. Встановлено, що податки є основним джерелом фінансування державних витрат, а їх обсяг та структура безпосередньо впливають на можливості держави щодо реалізації соціальних програм, розвитку інфраструктури та забезпечення економічної стабільності. Незважаючи на зниження надходжень у 2022 році, пов'язане з повномасштабним вторгненням росії, спостерігається тенденція до їх відновлення та зростання. Важливим завданням для податкової системи України є забезпечення сталого зростання податкових надходжень, підвищення ефективності податкового адміністрування та зменшення частки тіньової економіки.

Одним із ключових напрямків податкової реформи повинна бути оптимізація податкового навантаження та створення сприятливого податкового клімату для бізнесу. Це передбачає вдосконалення механізмів нарахування та сплати податків, спрощення податкового законодавства, розширення використання цифрових технологій в податковому адмініструванні, а також підвищення рівня податкової культури серед населення та підприємців. Важливо знайти баланс між фіскальними інтересами держави та необхідністю

стимулювання економічної активності та залучення інвестицій. Тільки за таких умов можна забезпечити стабільне наповнення бюджету та створити умови для сталого економічного розвитку України.

2.2. Оцінка впливу податкової політики на економічний розвиток України

Основними аспектами впливу податкової політики на економічний розвиток є:

1) фінансова ефективність: податкові надходження є основними фінансовими джерелами для фінансування суспільних потреб, зокрема, оборони та соціального забезпечення. Зростання податкових надходжень забезпечує перерозподіл коштів для підтримки певних галузей економіки, що, своєю чергою, сприяє формуванню ВВП;

2) регулюючий та стимулюючий вплив: податкова політика може впливати на розвиток підприємництва та інвестиційну активність через застосування певних податкових пільг, ставок та програм підтримки. Однак, існуюча система часто характеризується внутрішньою неузгодженістю, складністю та нестабільністю, що негативно позначається на бізнес-середовищі та інвестиційному кліматі.

Податкове навантаження науковці досліджують як окрему економічну категорію, як процес, як інструмент податкової політики та одночасно, як її результат. Сукупне (загальне) навантаження відображає рівень фіскального тиску держави на економіку та впливає на економічне зростання, інвестиційний клімат, конкурентоспроможність бізнесу та доходи населення. Податкове навантаження на працю (за розміром податку на доходи фізичних осіб - ПДФО) у світовій практиці називають «податковим клином». Серед його негативних наслідків його економічно необґрунтованого підвищення можуть стати зниження стимулів найманих працівників до пошуку нової або додаткової роботи [25].

Механізм оподаткування є елементом загального фінансово-бюджетного механізму управління та тісно пов'язаний з ключовими інструментами стимулювання економічного зростання (доходи, витрати, інвестиції, споживання). Певні податкові зміни відбуваються як результат та відповідь на зміну реального ВВП. З іншого боку, зміна показників економічного зростання може стати наслідком змін у податковій політиці держави [25].

Високий рівень залежності корпоративних податків та темпів росту ВВП призводить до необхідності реалізації державної політики, яка зрівноважує розмір доходів з економічним зростанням. Автори підкреслюють необхідність зниження (оптимізації) податкового навантаження на бізнес, зокрема у частині ПДВ та вдосконалення податкового законодавства, яке має виконувати функцію генерації додаткових податкових надходжень [25]. Результати аналізу, отримані українськими вченими, свідчать, що зниження рівня податкового навантаження на бізнес, зокрема, за податком на додану вартість, призведе до значних втрат доходів державного бюджету, що за сучасних умов розвитку України є критичним.

На мікрорівні податкове навантаження може визначатись за різними показниками, до яких відносять, наприклад, наступні:

- рівень ефективності оподаткування: відношення загального обсягу податкових відрахувань до бази оподаткування;
- рівень податкомісткості реалізованої продукції (податкоспроможності підприємства): питома вага загальних податкових платежів, які здійснює підприємство в бюджет, у сумі виручки від реалізації;
- рівень податкового навантаження доходів: частка всіх податків і зборів у доходах суб'єкта господарювання;
- рівень податкового навантаження витрат: частка всіх податків і зборів у витратах суб'єкта господарювання;
- рівень податкового навантаження прибутку: частка всіх податків і зборів у прибутку суб'єкта господарювання;

- дохід на 1 гривню сплачених податків: показник, обернений до коефіцієнта податкового навантаження доходів;

- коефіцієнти податкового навантаження з податку на додану вартість;

- коефіцієнти податкового навантаження з податку на прибуток;

- коефіцієнти податкового навантаження з інших податків та зборів [36].

На основі проведеного дослідження вітчизняних напрацювань і розробок Концева В., Антоненко Н., Карлова І. пропонують розрізняти сукупність аналітичних показників для різних груп користувачів інформації:

- для зовнішніх користувачів рекомендовано проводити аналіз показників загального податкового навантаження підприємства (відношення сплачених податків та зборів до комерційного прибутку), податкового навантаження за доходами (відношення сплачених податків та зборів до доходів), витратами (відношення сплачених податків та зборів до витрат) та податкового навантаження на грошові потоки (відношення сплачених податків та зборів до вихідних грошових потоків);

- для внутрішніх користувачів – показників загального податкового навантаження підприємства, податкового навантаження за доходами, витратами та податкового навантаження на грошові потоки, податкового навантаження за всіма сплаченими податками і ЄСВ (податкове навантаження за ПДВ, податком на прибуток, ПДФО тощо) [23].

Джерелами інформації для обчислення даних показників є Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід), що містить показники доходів і витрат, та Звіт про рух грошових коштів (за прямим методом), що містить показники про сплачені податки та збори (І Розділ) і вихідні грошові потоки [43]. Серед зовнішніх користувачів, які потребують аналізу показників податкового навантаження, автори розглядають потенційних інвесторів та конкурентів, проте не слід забувати про контролюючі органи, в системі електронного адміністрування податків та зборів яких проводиться моніторинг показників діяльності підприємств, в т.ч. податкового навантаження.

На основі відстеження показників податковими органами приймаються відповідні рішення щодо включення платника податків до План-графіка проведення документальних планових перевірок, а в сфері оподаткування податком на додану вартість перевіряється відповідність податкової накладної (ПН)/розрахунку коригування (РК) критеріям оцінки ступеня ризиків і застосовується їх блокування або реєстрація в Єдиному реєстрі податкових накладних [62]

Фактичний рівень податкового навантаження є важливим індикатором для національної економіки загалом, бізнес-одиниць і домогосподарств [62]. Значною мірою він визначає місце національної економіки у рейтингах економічного розвитку і конкурентоспроможності [4] та ефективність національної податкової політики загалом. Як зауважує Турянський Ю. І., за останні роки податкова політика України та фактичний рівень податкового навантаження орієнтовані переважно на короткострокову перспективу та не забезпечують якісних змін у структурі економіки. За існуючої практики податкового регулювання потенціал економічного зростання національної економіки є обмеженим [60]. Поряд з певними дискусійними положеннями всі науковці погоджуються, що головним завданням державної податкової політики є вибір адекватної реаліям моделі оподаткування, яка спроможна забезпечити консолідацію фінансових ресурсів у достатньому розмірі та не пригнічувати, а стимулювати розвиток бізнесу.

Рівень податкового навантаження відображає загальний стан розвитку економіки країни, свідчить про ступень її привабливості для капіталу, інвесторів та бізнесу. Податки мають тісний зв'язок із всіма елементами економічного і фінансового механізмів, опосередковуючи їхній потенціал та результативність. Оптимізація рівня податкового навантаження постає одним з ключових завдань податкового управління у всіх країнах світу. Як свідчать дослідження, у 2025 році до переліку країн із самим високим рівнем оподаткування потрапили Фінляндія, Японія, Данія, Австрія, Швеція, Аруба, Бельгія [25].

За світовим індексом The Tax Hell Index (індекс рівня податкового навантаження та ефективності податкового адміністрування) The 1841 Foundation (США), у 2023 році Україна потрапила до переліку країн із самою невідгідною податковою системою («податкове пекло») та зайняла четверте місце у рейтингу. Серед ключових характеристик національних податкових систем, які потрапили до цього переліку, є високі податки та податкове навантаження, слабка законодавча база, проблеми захисту індивідуальної власності, низький рівень державного управління та високий рівень корупції [25].

Оцінка рівня конкурентоспроможності податкової системи України у контексті порівняння із країнами ЄС показала, що поточний її стан загалом є звичайним для норм і стандартів ЄС. За результатами аналізу Європейської податкової політики Tax Foundation, Україна могла би зайняти сьоме місце серед європейських країн та десяте місце за рівнем капіталу та відшкодування витрат [25]. Водночас серед основних проблемних аспектів української податкової системи європейські експерти визначають слабкість податкового адміністрування, високий рівень корупції та часті зміни у податковому законодавстві, які не сприяють стабільності податкового регулювання та розвитку бізнесу.

Податкове навантаження є одним з основних індикаторів, що визначає ефективність національної податкової системи, її привабливість для бізнесу та інвестицій. За своїм змістом цей показник свідчить про частину суспільного продукту, яка перерозподіляється через бюджетні механізми. Оптимізація податкового навантаження постає одним із ключових завдань податкового менеджменту на всіх рівнях господарського управління. Рівень податкового навантаження здійснює вагомий вплив як на розвиток національної економіки, так і на мотиви та розвиток бізнесу. Одним із пріоритетних завдань податкової системи України за сучасних умов є пошук балансу інтересів держави, бізнесу і суспільства, через який не підвищуючи податкового тягаря, можливо сприяти

прозору розвитку бізнес-активності, забезпечувати достатність податкових потоків та соціальний захист суспільства.

За діючими ставками податків податкове навантаження в Україні є помірним у порівнянні зі світовим досвідом (за певним виключенням ставки військового збору). Водночас світові агенції оцінюють динаміку національного податкового тягаря як зростаючу, що формує передумови для розширення меж тіньової економіки. За цих обставин, як зауважують експерти, Україна ризикує потрапити до «податкової пастки», з якої, сплачуючи за суспільні товари і послуги за середніми ставками, українці фактично отримують вдвічі менш якісні сервіси, а можливості для розвитку бізнесу звужуються [42].

Результати досліджень, отримані Гавриленко В.О. і Демиденко С.Л., свідчать, що за останні роки зростання податкового навантаження в Україні відбувається насамперед за рахунок ЄСВ. За іншими податками і обов'язковими платежами його рівень залишається відносно стабільним [5].

Загальний рівень податкового навантаження відображає співвідношення розміру сукупних податкових потоків до вартості суспільного виробництва (ВВП). Як свідчать результати аналізу, протягом останніх років темп росту податкових надходжень до зведеного бюджету України перевищував темпи росту ВВП. Різкий негативний тренд скорочення податкових платежів у 2022 році був подоланий у 2023 році та відновлений у 2024 році. У розрахунку на 1 грн податкових платежів вартість реального ВВП склала 3,26 грн. За підсумками 2024 року темпи зростання податкових надходжень і ВВП практично зрівнялись – відповідно до значення 217,5% та 123,6%. Загальний рівень податкового навантаження становив 30,6% (рис. 2.3).

Розмір сукупних податкових надходжень до зведеного бюджету у 2024 році збільшився до 2088,3 млрд грн. Незважаючи на зростання обсягів податкових потоків, їх величина є недостатньою для покриття витрат бюджету, який визначається дефіцитним станом із трендом його збільшення.

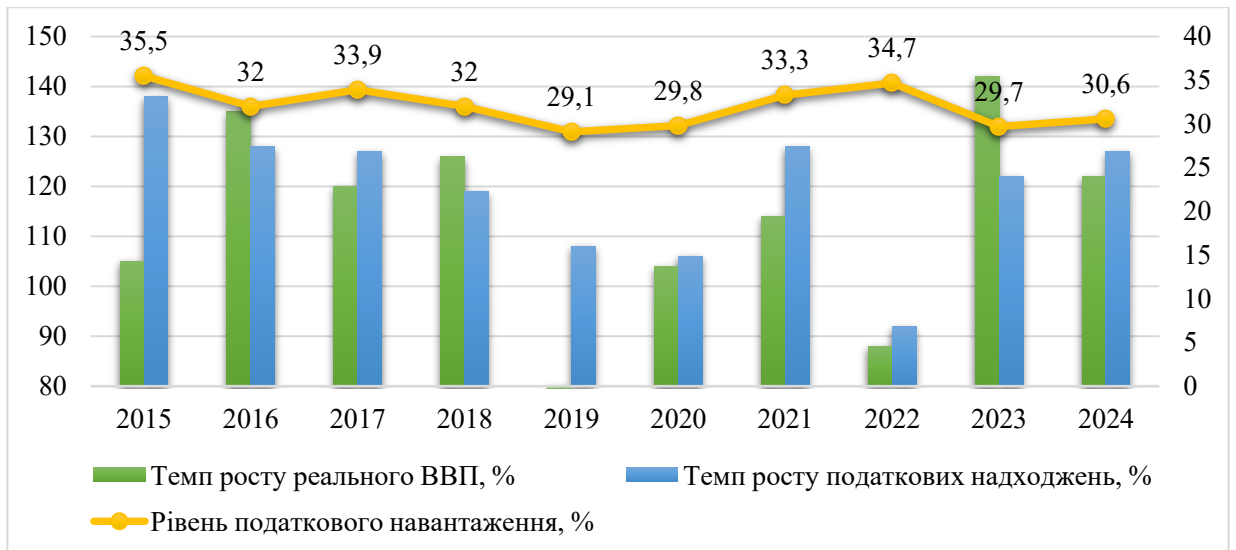

Рис. 2.3 Динаміка рівня податкового навантаження економіки України, %.

Джерело: [33]

Водночас податки поступово втрачають свій фіскальний потенціал, знижуючи свою частку у структурі державних доходів та не забезпечуючи достатній обсяг надходжень фінансових ресурсів. Протягом 2015–2024 років питома вага податків у структурі державних доходів скоротилась з 77,8% до 58,2%. Розмір дефіциту зведеного бюджету до ВВП за цей час збільшився з 1,6% до 17,6% із критичними значеннями протягом 2022–2024 років (рис. 2.4).

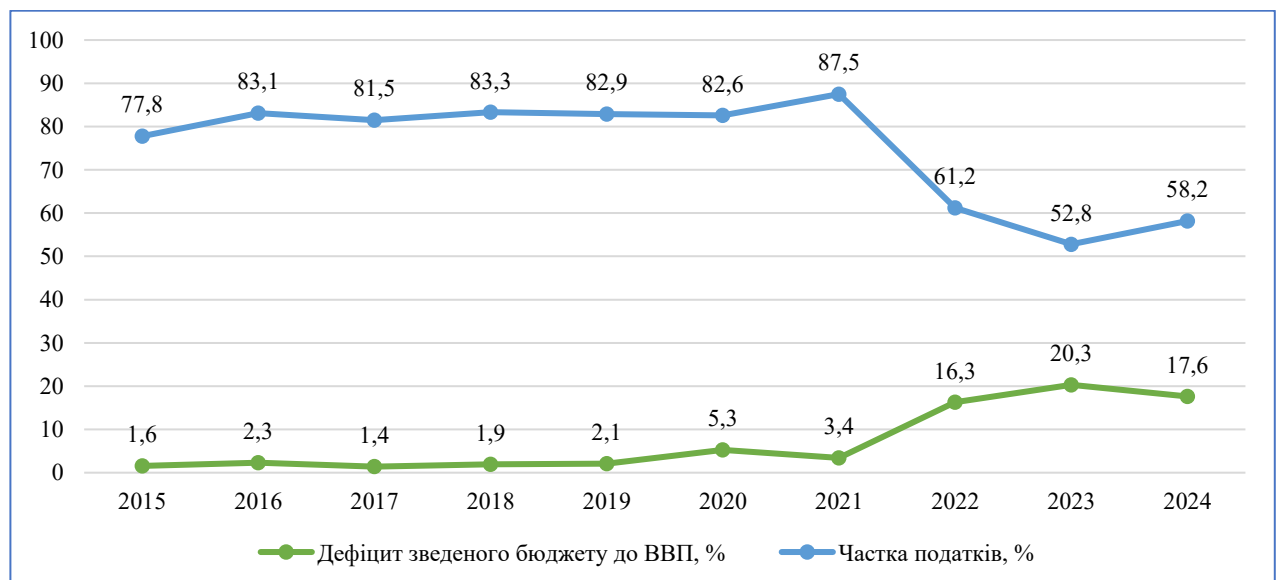

Рис. 2.4 Співвідношення частки податкових надходжень та дефіциту зведеного бюджету України

Джерело: [33]

Недостатність обсягів податкових потоків у межах національної бюджетно-податкової системи призвела до необхідності пошуку інших джерел фінансових ресурсів. У якості таких джерелом протягом 2022-2024 років зростає роль зовнішніх державних запозичень, частка яких у структурі зведеного бюджету складала від 21,9% до 13,2%. Зростання питомої ваги таких зовнішніх запозичень та часткова переорієнтація доходів державного і зведеного бюджетів у бік зовнішніх фінансових ресурсів була спричинена насамперед виникненням воєнного конфлікту на території країни.

Умови військово-політичних конфліктів, які, як правило, супроводжуються економічними кризами, формують істотні виклики для національних податкових систем. Серед основних змін, які відбуваються у податковому регулюванні за таких умов, є часті «ручні» зміни у податковому законодавстві, підвищення ставок податків або обов'язкових платежів і зборів, військова пріоритизація бюджетних видатків, посилення централізації у механізмах податкового адміністрування, посилення боротьби із тіньовими схемами в економіці.

Результатом часткового втрачання податками потенціалу фіскальної функції стало зростання у структурі державного та зведеного бюджетів частки позикових коштів, що надійшли від зарубіжних країн та фінансових організацій. Поряд із можливостями оперативного вирішення проблеми дефіциту фінансових ресурсів у бюджеті таке зростання формує суттєві довгострокові ризики зовнішньої державної заборгованості.

В Україні розмір відношення валового зовнішнього боргу до національного ВВП за останні роки має тенденцію до збільшення та на кінець 2023 року складає 90,4% (рис. 2.5). За даними МВФ розмір державного боргу до ВВП в Україні у 2025 році оцінюється на рівні 110,0% за максимально можливою рекомендованою величиною 60% [25].

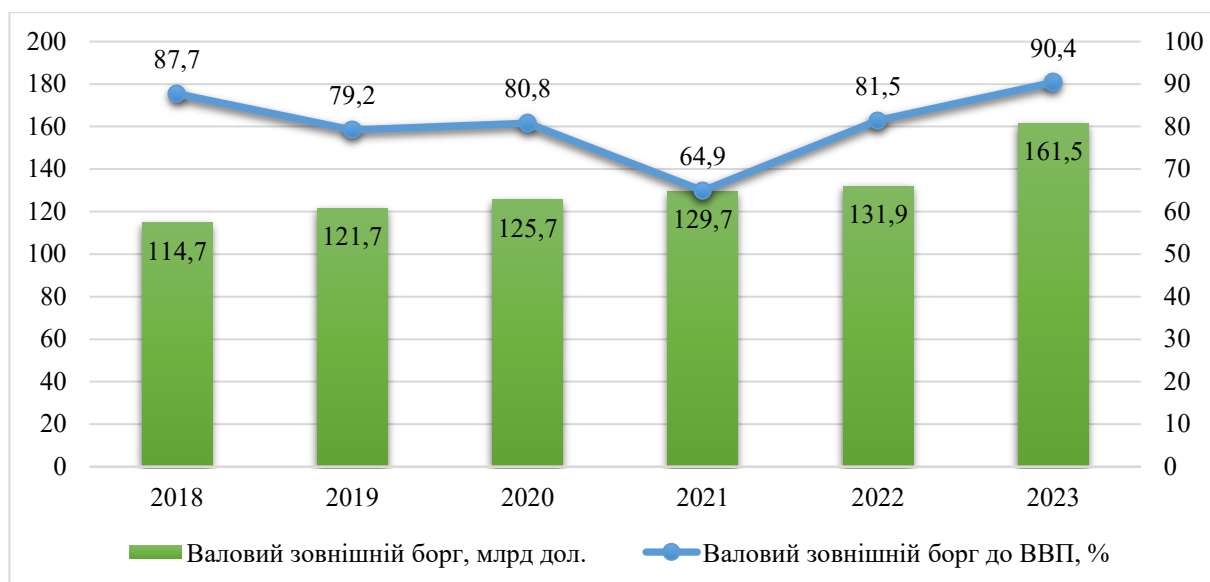

Рис. 2.5 Динаміка відношення валового зовнішнього боргу України до ВВП, %.

Джерело: [56]

Великою мірою причиною зростання абсолютного розміру зовнішнього боргу став початок воєнного конфлікту, який призвів до загального спаду ділової активності національної економіки та скорочення податкової бази.

Проте, збільшення показника відносної зовнішньої заборгованості формує стратегічні ризики для національної економіки та її фінансової стабільності. Серед основних з них слід виокремити:

1) зростання фінансової залежності від зовнішніх кредиторів, що з часом може призвести до «боргової пастки», підвищення залежності від світових кредиторів та зниження рівня автономності країни;

2) погіршення платіжного балансу та скорочення національних валютних резервів, зростання ризиків девальвації національної грошової одиниці і росту інфляції;

3) обмеження інвестиційного потенціалу та втрата довіри зовнішніх інвесторів;

4) зростання кредитних ризиків і вартості запозичень;

5) підвищення ступеня вразливості національної економіки до зовнішніх і внутрішніх фінансових шоків (у разі погіршення глобальних економічних умов

національній економіці із високим рівнем зовнішньої заборгованості буде значно складніше рефінансувати свої борги);

б) виникнення додаткових політичних та соціальних ризиків (необхідність жорсткої економії, скорочення обсягів фінансування соціального сектору, виникнення напруженості у суспільстві тощо).

Таблиця 2.3

Рівень податкового навантаження в Україні за період 2017 – 2024 рр.

Показник	Рік							
	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Рівень бюджетного податкового навантаження, %	33,9	32	29,1	29,8	33,3	24,3	24,0	28,0
ВВП реальний (в цінах попереднього року)	2445,5	3083,4	3675,7	3818,4	4363,5	5518,0	6821,0	7436,5
Податкові надходження до зведеного Держбюджету, млрд грн	828,1	986,3	1070,3	1136,6	1453,8	1343,2	1638,0	2088,2
Рівень податкового навантаження на працю, %	15,1	15	15,6	16,7	17,2	16,1	15,1	14,7
ПДФО, млрд грн	185,6	229,9	297,8	319	378,3	420,6	496,3	583,6
ЄСВ, млрд грн	158,9	202	241,7	281,7	327	425,3	478,1	440,8
Єдиний податок, млрд грн	24	29,5	35,2	38	46,2	47,2	55,8	69,1
Рівень податкового навантаження на капітал, %	5,1	5,1	4,6	4,6	5,8	4,0	3,3	4,8
ППП, млрд грн	73,3	106,1	117,3	118,4	163,8	130,5	159,2	299,0
Рента, млрд грн	51,1	50	52	57,1	89,3	94,1	66,3	58,9
Рівень податкового навантаження на споживання, %	19	17,3	14,8	15,3	17,2	10,8	11,7	12,9
ПДВ, млрд грн	313,9	374,5	378,6	400,6	536,4	467,0	580,7	734,4
Мито, млрд грн	24,5	27	30	30,4	38,1	23,0	40,0	-
Акциз, млрд грн	121,4	126,7	130,7	146,6	172	105,2	175,7	222,3
Інші, млрд грн	4,7	4,9	6	5,3	5,3	4,8	5,0	5,7
Коефіцієнт податкового навантаження, %	40,40	38,50	35,70	37,10	40,80	30,90	30,10	32,40

Джерело: побудовано та розраховано [42] згідно з даними [32], [11], [33]

Високий рівень зовнішньої заборгованості в Україні після завершення воєнного конфлікту має бути знижений (оптимізований) для стабілізації фінансового стану, зниження ризиків втрати суверенітету та забезпечення фінансової стабільності розвитку національної економіки.

Вирішення цього завдання є винятково важливим та складним. Серед потенційних напрямів зниження зовнішньої заборгованості можна зазначити:

- реструктуризацію боргів (продовження строків погашення, зниження процентних ставок або списання частини боргу, угоди про використання пільгових механізмів МВФ або G20);

- стимулювання збільшення експорту українських товарів, активізація політики імпортозаміщення та стимулювання бізнес-активності у межах національного економічного простору;

- покращення інвестиційного клімату для заміщення боргу на інвестиційні потоки;

- підвищення ефективності державних витрат та боротьба з корупцією у країні;

- розвиток внутрішніх боргових ринків.

У сукупності цих заходів центральне місце має відводитись національній податковій політиці, нарощуванню фіскального потенціалу податків, яке можливе на основі зростання податкової бази. Це означає, що податкова політика, крім фіскальної, розподільчої, регулюючої та контрольної функцій, має бути стратегічно орієнтована на стимулювання розвитку бізнесу та підприємницької активності. Вирішення фінансових завдань забезпечення економічного зростання та розвитку суспільства насамперед має підтримуватись внутрішніми резервами і ресурсами, податки з яких виступають ключовим інструментом управління.

На сьогодні в ЄС входить 27 європейських країн (т.з. ЄС -27). В таблиці 2.4 наведена структурована система податків окремих країн ЄС (у % до ВВП). Відібрані п'ять «старих» країн-членів ЄС (із групи т.з. ЄС-15): Великобританія, яка реалізує неоліберальну модель бюджетно-податкової політики, Німеччина,

Франція (переважно ліберально-обмежена модель) та Швеція, Данія (соціально-напружена модель). Для порівняння наведені дані по двох «нових» країнах-членах ЄС (із групи т. з. ЄС-12) – представники Східної Європи (Словаччина) та Балтії (Литва), які увійшли до ЄС у 2004 році. [56]

Таблиця 2.4

Структурована система податків, у % до ВВП

Країна	Непрямі податки	Прямі податки	Соціальні платежі	Загальна частка
Великобританія	13,3	15,5	8,0	36,7
Німеччина	11,7	10,2	18,0	40,4
Франція	15,3	11,1	18,2	43,9
Данія	17,2	29,9	1,7	49,0
Швеція	17,1	18,7	14,9	50,7
Литва	11,1	8,5	8,7	28,3
Словаччина	11,6	6,0	11,3	28,9

Джерело: побудовано та розраховано згідно з даними [56]

Із даних таблиці 2.4 видно, що рівень оподаткування (частка податкових надходжень у ВВП) в «старих» (ЄС-15) і «нових» членах (ЄС-12) коливається від 28-29% (Литва, Словаччина) до 49-51% (Данія, Швеція). Середній показник рівня оподаткування в країнах ЄС дорівнює 37,4 відсотка. Для Швеції, а також Австрії, Бельгії, Італії та Люксембургу частки надходжень у ВВП непрямих, прямих податків, а також соціальних платежів збалансовані.

«Нові» члени ЄС мають суттєвий внесок податків на споживання в загальних надходженнях (в середньому на 8-10 % більше, ніж в ЄС – 15). Вони мають більш енергоємні технології і, як наслідок, оподаткування енергоносіїв податком на додану вартість.

Спільним для країн ЄС є те, що частка акцизу на енергоносії в надходженнях акцизного податку значна і коливається від 54% – у Великобританії до 80% – в Італії.

«Податковий демпінг» з боку «нових» країн ЄС призвів до значній диференціації в прямому оподаткуванні мобільних баз (капітал, праця):

– частка прямих податків у ВВП становить: у ЄС – 15 від 10,2% (Німеччина) до 30% (Данія), у ЄС-12 не сягає і 10%;

– різниця у ставках корпоративного оподаткування та прибуткового податку близько 10 відсоткових пунктів на користь ЄС-15. [56]

Підсумовуючи вищезазначене, зробимо такі висновки:

1) зростання обсягів податкових надходжень до державного та місцевих бюджетів є неодмінною передумовою соціально-економічного розвитку. Водночас таке зростання формує податкове навантаження, рівень якого має бути достатнім для економіки та помірним для бізнесу і зайнятого населення;

2) проведена оцінка показала, що за останні роки рівень сукупного податкового навантаження в Україні визначався нестабільним трендом та у 2024 році склав 30,6%.

3) роль податків у наповненні Державного і місцевих бюджетів України знижується: питома вага податків у структурі Зведеного бюджету України знизилась із 77,8% у 2015 році до 58,2% у 2024 році. Внаслідок скорочення частки податків у формуванні фінансових ресурсів країни спостерігається зростання розміру дефіциту Зведеного бюджету – у 2024 році він дорівнював 17,6% (що є критичним для економіки).

4) поступова втрата фіскального потенціалу податками в Україні призвела до зростання зовнішньої державної заборгованості, рівень якої у співвідношенні до ВВП склав 90,4%. Існуючий стан заборгованості України формує загрозливі тенденції для розвитку національної економіки та (за умов завершення військового конфлікту) має бути врегульованим як за рахунок фінансових важелів, так і за рахунок посилення стимулюючої функції податків.

5) тенденції оподаткування, що склалися в Європейському Союзі, мають стати орієнтиром для процесу адаптації податкових систем країн, які прагнуть вступити в ЄС. Україні необхідно швидше приєднатися до цього процесу, а ті сфери, які поки що найменш гармонізовані в ЄС, розвивати відповідно до моделі бюджетно-податкової політики, яку здійснює держава.

2.3. Оцінка ефективності діючої податкової політики

Ефективність податкової політики України оцінюється за показниками податкового навантаження, стабільності законодавства та інструментами мобілізації ресурсів для бюджету. Недоліками є недосконалість та нестабільність законодавства, а також необхідність оптимізації податкового навантаження для стимулювання економіки. Оцінка включає аналіз податкового навантаження (співвідношення податків до доходу/обігу) та порівняння ефективної та граничної податкових ставок.

До показників ефективності можна віднести такі:

1) податкове навантаження: розраховується як співвідношення сплачених податків до доходів або обороту підприємства (наприклад, $ПН = (\text{Податок} / \text{Дохід}) * 100\%$);

2) стабільність та ефективність законодавства, що включає аналіз стабільності норм, уникнення нестабільних підзаконних актів та забезпечення чіткості правил:

– мотивація підприємців: важливо, щоб податкова політика стимулювала розширення виробництва та споживання, залишаючи достатньо ресурсів у розпорядженні суб'єктів господарювання;

– порівняння ставок: оцінка ефективності може проводитися шляхом порівняння ефективної (середньої) та граничної податкової ставки.

Ефективність податкової політики – це дієвість обраних інструментів такої політики при визначенні часу, впродовж якого вона проводиться. За міжнародними стандартами ефективність податкової політики визначають як на основі аналізу динаміки доходів державного бюджету та податкових надходжень відносно ВВП, так і на основі порівняння цих співвідношень із відповідними показниками інших країн (з подібним типом та моделлю економіки). Однак, визначати ефективність податкової політики на основі оцінювання одного показника є недостатнім.

Для визначення формалізованого впливу критерію податкової

ефективності у світовій практиці використовується діагностичний тест відомого дослідника державних фінансів В. Танзі, що складається з визначення восьми індексів: концентрації, дисперсії, ерозії, запізнювання збору, конкретності, об'єктивності, забезпечення збору податків, витрат при зборі податків.

Тест В. Танзі заслуговує на увагу з позиції оцінювання ефективності реалізації завдання податкової політики щодо забезпечення формування доходної частини бюджету [1].

Для кількісного вимірювання принципу платоспроможності податкової політики використовуються діаграма Лоренца і коефіцієнт Джині.

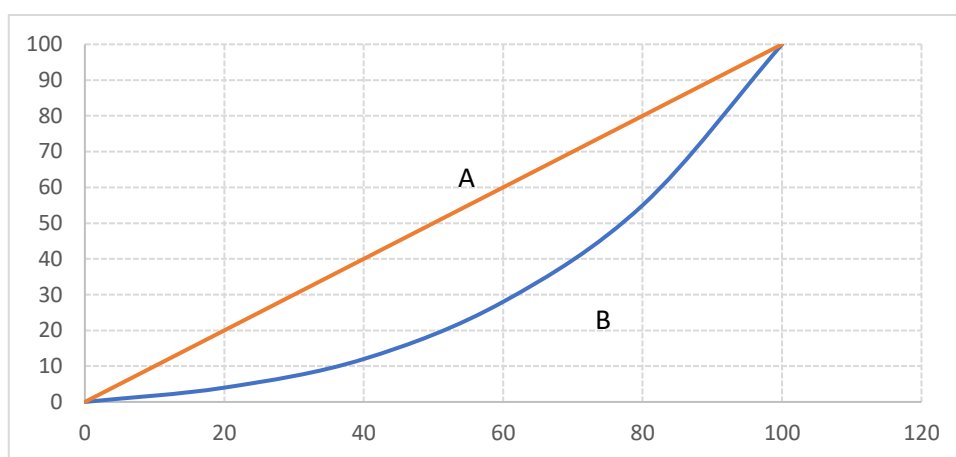

Рис. 2.6. Діаграма Лоренца [52]

Діаграма Лоренца дозволяє зробити своєрідну паралель між податковими надходженнями до бюджету (ПН) і сумарною кількісною величиною платників податків (ПП). Ідеальним є той випадок, коли кількість платників, наприклад 20% від загальної величини, сплачують до бюджету відповідно 20% податкових надходжень (на рис. 2.6 – це пряма лінія А). Дійсний стан розподілу доходів і податкових зобов'язань, що існує на даний момент у тій чи іншій державі, відображає крива Лоренца (В).

Коефіцієнт Джині вимірює ступінь нерівномірності розподілу доходів і податкових зобов'язань шляхом вирахування відношення між кривою Лоренца, яка відображає дійсний стан розподілу доходів та податкових зобов'язань, і ідеально рівномірним, бажаним розподілом (формула 2.1) [52].

$$\text{Коефіцієнт Джині} = \frac{\text{Площа А}}{(\text{Площа А} + \text{Площа В})} \quad (2.1)$$

Ефективність податкової політики оцінюється за ступенем виконання нею належних функцій, а саме, фіскальної та регулюючої.

При оцінюванні ефективності податкової політики за регулюючою ознакою можна використати такий показник, як коефіцієнт еластичності податкових надходжень ($K_{епн}$). Він розраховується як відношення відсоткової зміни податкових надходжень (за незмінної податкової політики) до відсоткової зміни бази оподаткування (формула 2.2) [1]:

$$K_{епн} = \frac{\Delta ПН}{\Delta ВВП} \quad (2.2)$$

Значення коефіцієнта еластичності податкових надходжень повинно дорівнювати 1 (одиниці). Нестабільність тенденції коефіцієнта еластичності податків зумовлена нестабільністю податкової політики та її регулюючого впливу на економіку країни. Розраховані показники наведені у таблиці 2.5.

Таблиця 2.5

Розрахунок коефіцієнта еластичності податкових надходжень за період 2016 – 2024 рр.

Рік	Зміна податкових надходжень до зведеного бюджету України, %	Зміна ВВП, %	$K_{епн}$
2016	-	-	-
2017	29,89	25,16	1,18
2018	16,47	19,30	0,85
2019	8,90	11,68	0,76
2020	6,73	5,52	1,21
2021	20,74	30,17	0,68
2022	32,12	9,50	3,38
2023	41,34	25,94	1,59
2024	15,57	17,14	0,90

Джерело: розраховано [28] згідно з даними [32], [11], [10]

Отримані результати розрахунку коефіцієнта еластичності податків демонструють дуже нестабільні тенденції до 2019 року, а з 2020 р. ситуація покращилася і даний показник став наближеним до 1.

На основі кореляційного аналізу проведено дослідження щодо виявлення взаємозв'язку між податковим навантаженням та обсягами капітальних інвестицій і грошових вкладів та заощаджень населення у цінні папери. Вихідні дані для аналізу наведено у таблиці 2.6.

Таблиця 2.6

Зміна макроекономічних показників та податкового навантаження за період 2011 – 2024 рр.

Рік	Капітальні інвестиції, млн грн	Приріст грошових вкладів та заощаджень населення у цінних паперах, млн грн	Зміна капітальних інвестицій, млн грн	Зміна податкового навантаження, %
2011	41946,9	43607	-	-
2012	40745,2	71689	-1201,6	0,7
2013	29380,2	104727	-11365,0	-1
2014	20199,7	-118734	-9180,5	-2
2015	46752,6	-106306	26552,9	1,3
2016	73129,6	32528	26377,0	-2,2
2017	99890,0	62180	26760,4	1,2
2018	144179,2	60951	44289,3	0,2
2019	155973,3	65720	11794,0	0,4
2020	169126,4	115675	13153,1	0,3
2021	126491,4	-	-42635,0	7,5
2022	409660,0	207070	283168,6	-
2023	395500,0	151858	-14160,0	-
2024	534420,0	157400	138920,0	-

Джерело: побудовано та розраховано [28] згідно з даними [32], [11], [33].

Результати кореляційного аналізу доводять існування тісних взаємозв'язків між зміною податкового навантаження та змінами капітальних інвестицій ($R^2 = -0,521197252$). Від'ємний коефіцієнт кореляції показників зміни податкового навантаження та капітальних інвестицій свідчить про те, що зниження рівня податкового навантаження призводить до зростання капітальних інвестицій. У такій ситуації державі слід активізувати податкову складову в стимулюванні капітальних інвестицій в країні, зокрема через надання стимулюючих податкових пільг суб'єктам, які здійснюють такі вкладення.

Коефіцієнт кореляції між показниками зміни податкового навантаження та приростом грошових вкладів і заощаджень населення в цінних паперах у порівнянні з попередніми результатами є дуже слабким ($R^2 = 0,174882154$), що свідчить про відсутність впливу рівня податкового навантаження на інвестиційну активність населення. Це пов'язано із загальним низьким рівнем доходів населення, недовірою й обережним ставленням до будь-яких вкладів

та відсутністю стимулюючих механізмів в оподаткуванні доходів населення.

Зважаючи на результати кореляційного аналізу, доцільно поглибити дослідження в контексті регулюючого та стимулюючого аспектів оподаткування саме суб'єктів господарювання.

Для початку, слід визначити рівень податкового навантаження на суб'єкти господарювання з податку на прибуток підприємств за формулою 2.3 [28]:

$$ПН_{ппп} = \frac{\text{Надходження ППП}}{\text{ВРП}} \quad (2.3)$$

де ПН_{ппп} – податкове навантаження з податку на прибуток;

ВРП – виручка від реалізації продукції.

У таблиці 2.7 наведено вихідні показники для проведення кореляційного аналізу.

Таблиця 2.7

Показники діяльності підприємств в Україні за період 2011-2024 рр.

Рік	Податкові надходження з податку на прибуток підприємств, млн грн	ВРП, млн грн	ПН _{ппп} , %	Капітальні інвестиції, здійснені за рахунок власних коштів підприємств та організацій, млн грн	Частка капітальних інвестицій у загальній структурі капітальних інвестицій	Кількість підприємств, одиниць
2011	54 739,43	3991239,43	1,37	130487,5	0,61	375 695
2012	54 983,27	4203169,57	1,31	151043,4	0,63	364 935
2013	53 675,43	4050214,97	1,33	152862,8	0,66	393 327
2014	39 941,94	4170659,90	0,96	145883,7	0,70	341 001
2015	34 776,32	5159067,13	0,67	169257,9	0,67	343 440
2016	54 344,12	6237535,21	0,87	226398,9	0,69	306 369
2017	66 911,93	7 07935,21	0,87	288644,2	0,69	338 256
2018	96 882,30	9206049,54	1,05	375309,1	0,71	355 877
2019	117 316,80	9639730,60	1,22	397771,5	0,65	380 597
2020	118471,80	10049870,81	1,18	279330,4	0,70	373 822
2021	163844,50	13500000,00	1,21	360072,0	0,72	382 452
2022	130561,80	н/д	-	303148,0	0,74	н/д
2023	159290,40	н/д	-	316400,0	0,77	н/д
2024	299051,10	н/д	-	411488,0	0,77	н/д

Джерело: побудовано та розраховано [28] згідно з даними [32], [11], [33], [22]

В структурі джерел капітальних інвестицій ключовими є власні кошти підприємств та організацій, частка яких у загальній структурі впродовж останніх років стабільно складає близько 70% і демонструє зростаючу тенденцію – у 2018 р. вона становила 71% і зросла на 10% у порівнянні з 2011 року. Отже, можливість підвищення інвестиційної активності визначається перш за все фінансовим станом підприємства, а для ефективного розвитку підприємництва необхідним є залучення іноземних та державних інвестицій. Це стимулювало б розвиток як окремих підприємств, так і регіонів та держави в цілому.

Починаючи з 2014 року, капітальні інвестиції, здійснені за рахунок власних коштів, поступово зростають. Це ще раз свідчить про те, що українські підприємства є основним інвестором у вітчизняній економіці. Така практика не є типовою для розвинених країн світу, адже їхня інвестиційна політика орієнтована на активне залучення іноземного капіталу через різноманітні інвестиційні компанії, трасти, державну підтримку прогресивних галузей економіки, стимулюючі податкові пільги тощо.

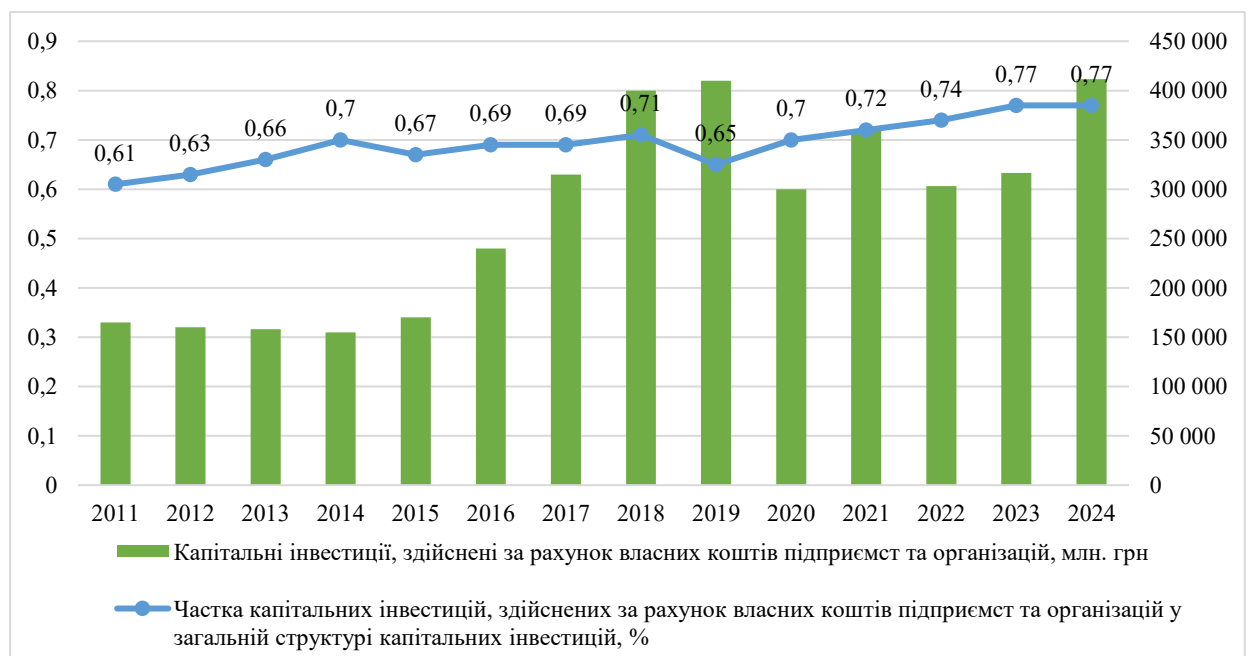

Рис 2.7. Динаміка та частка капітальних інвестицій, здійснених за рахунок власних коштів підприємств та організацій протягом 2011–2024рр.

Джерело: побудовано та розраховано [28] згідно з даними [32], [11], [33]

Кореляційний аналіз таких двох величини як податкове навантаження з ППП та частка капітальних інвестицій, здійснених за рахунок власних коштів підприємств продемонстрував, що між ними існує обернений зв'язок – коефіцієнт кореляції становить -0,6013. Це свідчить про те, що зниження податкового навантаження на підприємства призводить до зростання частки капітальних інвестицій, здійснених за рахунок їхніх власних коштів. Таким чином, державі слід зосередити увагу на цьому взаємозв'язку та надавати податкові пільги, спрямовані на активізацію інвестиційних процесів на підприємствах, при цьому запроваджувати жорсткий контроль за цільовим використанням цих пільг із чітко розробленою системою штрафів за його порушення.

Наступним важливим аспектом, який характеризує ефективність податкової політики держави, є фіскальна достатність. Розглянемо показники, які дають змогу оцінити фіскальну ефективність податкової політики.

Скористаємося показником рівня концентрації податкових надходжень у доходах Зведеного бюджету ($R_{кпн}$). Він розраховується як відношення суми податкових надходжень до суми доходів Зведеного бюджету, помножене на 100 % (формула 2.4) [28].

$$R_{кпн} = \frac{\sum \text{ПН}}{\sum \text{Доходів Зведеного бюджету}} \times 100\% \quad (2.4)$$

Чим більшим є вищезазначений показник, тим ефективніше виконується завдання податкової політики щодо забезпечення доходної частини бюджету країни.

Коефіцієнт покриття податковими надходженнями витрат Зведеного бюджету ($K_{пок}$). Він розраховується як відношення суми податкових надходжень до суми витрат Зведеного бюджету, помножене на 100% (формула 2.5) [28].

$$K_{пок} = \frac{\sum \text{ПН}}{\sum \text{Витрат зведеного бюджету}} \times 100\% \quad (2.5)$$

Розраховані зазначені вище показники за період 2016–2024 рр. представлені у таблиці 2.8.

Таблиця 2.8

Показники фіскальної ефективності податкової політики України

Рік	Р _{кпн} (%)	К _{пок} (%)
2016	83,1	77.8
2017	81,4	78.3
2018	83.2	78.8
2019	82.9	78.1
2020	82.5	71.2
2021	87.4	78.8
2022	61.1	44,1
2023	52.7	36.8
2024	58.2	42.2

Джерело: розраховано та побудовано [28] згідно з даними [32], [11].

Підсумовуючи розглянуте вище, виділимо наступне:

- 1) ефективність податкової політики України оцінюється за такими показниками, як рівень податкового навантаження, рівень стабільності законодавства та інструменти мобілізації ресурсів для бюджету;
- 2) ефективність податкової політики держави також оцінюється за ступенем виконання нею належних функцій, а саме, фіскальної та регулюючої;
- 3) головним джерелом надходжень бюджету України залишається непрямий податок – ПДВ (від 30% до 50% Зведеного бюджету).

Висновки до розділу 2.

Аналіз динаміки та структури податкових надходжень до Державного бюджету України за 2021-2024 роки підтверджує їх визначальну роль у формуванні доходів та фінансуванні державних витрат. Незважаючи на значне зниження надходжень у 2022 році через повномасштабне вторгнення, спостерігається тенденція до їх відновлення та зростання. Водночас, зростання податкових надходжень є необхідною передумовою соціально-економічного розвитку, але формує і відповідне податкове навантаження, рівень якого має

бути помірним для бізнесу. Проведена оцінка показала, що рівень сукупного податкового навантаження в Україні нестабільний і у 2024 році склав 30,6%. При цьому роль податків у наповненні Зведеного бюджету знижується (з 77,8% у 2015 році до 58,2% у 2024 році), що призвело до критичного рівня дефіциту Зведеного бюджету (17,6% у 2024 році) та зростання зовнішньої державної заборгованості до 90,4% від ВВП. Це формує загрозливі тенденції для національної економіки, які вимагають врегулювання за рахунок фінансових важелів та посилення стимулюючої функції податків.

Одним із ключових напрямків податкової реформи має стати оптимізація податкового навантаження та створення сприятливого податкового клімату для бізнесу, що є критично важливим для сталого економічного розвитку. Це вимагає вдосконалення механізмів нарахування та сплати податків, спрощення законодавства, розширення використання цифрових технологій в адмініструванні, а також підвищення рівня податкової культури. Важливою умовою забезпечення стабільного наповнення бюджету та залучення інвестицій є досягнення балансу між фіскальними інтересами держави та необхідністю стимулювання економічної активності. Головним джерелом надходжень бюджету України залишається непрямий податок – ПДВ, частка якого у Зведеному бюджеті становить від 30% до 50%.

Ефективність податкової політики України оцінюється за такими показниками, як рівень податкового навантаження, стабільність законодавства та інструменти мобілізації ресурсів, а також за ступенем виконання фіскальної та регулюючої функцій. Тенденції оподаткування, що склалися в Європейському Союзі, повинні стати орієнтиром для адаптації податкової системи України. Країні необхідно прискорити процес приєднання до цих стандартів, а ті сфери, що найменш гармонізовані в ЄС, розвивати відповідно до обраної моделі бюджетно-податкової політики, здійснюваної державою.

РОЗДІЛ 3

ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИЙ ВЕКТОР ТРАНСФОРМАЦІЇ ПОДАТКОВОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

3.1. Виклики та перспективи податкової інтеграції України у європейський простір

Очікувана інтеграція України з ЄС висуває потребу гармонізації вітчизняної податкової політики та організацію розрахункових взаємовідносин платників податків з фіскальними органами, яка б відповідала європейським механізмам оподаткування. Складність вирішення цього завдання на законодавчому, теоретичному і практичному рівнях полягає в тому, що в основу формулювання основних засад податкових політик України та країн ЄС закономірно покладено дещо відмінні принципи стандартизації. Стосовно формування податкової політики такий підхід існує і в країнах Євросоюзу, оскільки єдиної уніфікованої податкової системи в зоні ЄС не створено [9].

Податкова політика кожної країни містить національні пріоритети у системі оподаткування. Разом з тим, національні податкові системи країн дотримуються векторів загальноєвропейської інтеграції. Тому, для України на теперішньому етапі важливим стає досвід податкового реформування в країнах Європейського Союзу, який дозволить обрати власну адаптивну податкову стратегію. Незважаючи на значні доробки науковців і практиків стосовно імплементації у вітчизняну систему оподаткування європейських принципів і механізмів оподаткування, проблема формулювання адаптивного до українських умов фіскального механізму, включаючи систему податкового обліку і звітності, залишається невирішеною [9].

Принципи організації податкової політики в країнах ЄС базуються на дотриманні двох компонентів – прямого і непрямого оподаткування. Перша складова організації національної фіскальної політики залишається виключною відповідальністю держав-членів, а друга визначається впливом податків на вільний рух товарів і свободу надання послуг на єдиному ринку. Існують також

правила адміністративної співпраці, які забезпечують належне функціонування податкової системи. Договір про функціонування ЄС (TEU) не виокремлює податкову політику як окремий напрям, проте вона розглядається однією з найважливіших складових як внутрішньої, так і зовнішньої політики Європейського Союзу [48].

Викликами податкової інтеграції України до європейського простору на сьогодні є:

1) складність та нестабільність законодавства: існуючі законодавчі недоліки, часті зміни та суперечливість створюють проблеми для бізнесу та заважають стабільному розвитку;

2) високе податкове навантаження: може знижувати ділову активність та конкурентоспроможність українських компаній;

3) необхідність адаптації до стандартів ЄС: потрібно буде узгодити податкові ставки, правила та процедури з директивами Європейського Союзу, що вимагає значних зусиль з боку України;

4) захист національних інтересів: важливо знайти баланс між інтеграцією в європейський простір та збереженням можливості підтримувати певні сектори економіки.

До перспектив можна віднести:

1) підвищення прозорості та передбачуваності: інтеграція з ЄС сприятиме впровадженню кращих європейських практик у податковій сфері, що зробить систему більш зрозумілою та стабільною;

2) стимулювання бізнесу та інвестицій: зменшення податкового навантаження, спрощення процедур та стабільність законодавства підвищать привабливість України для внутрішніх та іноземних інвесторів;

3) доступ до єдиного ринку ЄС: успішна податкова інтеграція допоможе Україні отримати повноцінний доступ до єдиного ринку Європейського Союзу, що відкриє нові можливості для українських компаній;

4) модернізація податкових органів: Інтеграція стимулюватиме вдосконалення систем адміністрування податків, цифровізацію та підвищення ефективності роботи податкової служби.

Податкові системи країн-членів Європейського Союзу відзначаються значною різноманітністю, що є результатом різних економічних моделей, політичних орієнтацій та соціальних потреб кожної окремої країни. Це різноманіття виявляється не лише у величині податкових ставок, а й у структурі доходів державних бюджетів, системі адміністрування податків, а також у характері фіскальної політики [7].

Для поглибленого розуміння, розглянемо приклади кількох груп країн ЄС та їх податкові моделі. Країни Північної Європи, зокрема Швеція, Данія та Норвегія, використовують податкові системи, орієнтовані на модель високого рівня перерозподілу доходів через податкові механізми. Це є відображенням принципів соціальної держави, що передбачає значну участь держави в забезпеченні соціальних послуг, зокрема у сферах медицини, освіти, пенсійного забезпечення та соціальної підтримки малозабезпечених верств населення. В результаті, рівень податкових ставок в цих країнах є високим, що дозволяє фінансувати ці державні послуги.

Високі ставки оподаткування фізичних осіб у таких країнах є одними з основних характеристик їх податкових систем. Наприклад, у Швеції максимальна ставка податку на доходи фізичних осіб для тих, хто має високі доходи, сягає 57,1% [54]. Цей високий рівень оподаткування дозволяє забезпечити великий бюджет для фінансування соціальних програм. Аналогічно, в Данії та Норвегії ставки податку на доходи також є досить високими, що забезпечує сталий рівень соціальних гарантій. Високий рівень податкового навантаження на працю та капітал частково компенсується наявністю розвинених соціальних програм. Зокрема, у Швеції система соціальних виплат є однією з найбільш щедрих у світі. Це включає не лише загальне медичне обслуговування, а й безкоштовну освіту, фінансування пенсійних фондів, що дозволяє створити стабільний соціальний захист для всіх громадян [7].

На відміну від країн Північної Європи, де превалюють високі податкові ставки з метою фінансування розвинених систем соціального захисту, держави Центральної Європи - зокрема Польща, Чехія та Угорщина - обрали стратегічну модель фіскальної помірності. Ці країни намагаються поєднати податкову конкурентоспроможність із фінансовою стійкістю, забезпечуючи таким чином динамічне середовище для підприємницької активності. У зазначених країнах фіксується нижчий рівень оподаткування доходів фізичних та юридичних осіб порівняно з північними європейськими юрисдикціями. Наприклад, у Польщі максимальна ставка податку на доходи фізичних осіб становить 32%, а податок на прибуток підприємств — 19%, що суттєво нижче за відповідні показники у Швеції чи Данії. Водночас ставка податку на додану вартість у Польщі знаходиться на рівні 23%, що відповідає середньоєвропейському стандарту. Центральноевропейський підхід до податкової політики базується на досягненні балансу між необхідністю фінансування соціальних програм і потребою стимулювати приватні інвестиції. Помірний рівень оподаткування забезпечує зменшення фіскального тиску на бізнес, сприяє залученню іноземного капіталу та водночас дозволяє підтримувати основні функції соціальної держави без надмірної податкової експансії. Така модель дає змогу цим країнам забезпечувати сталий економічний розвиток у межах фіскальної дисципліни та ринкових індикаторів ефективності [7].

Різноманіття податкових систем країн ЄС відображає їхні різні економічні стратегії та підходи до соціального забезпечення. Високі податкові ставки в країнах Північної Європи, таких як Швеція та Данія, орієнтовані на максимальний соціальний захист та високий рівень державних витрат [17]. У той час як країни Центральної Європи, як-от Польща та Чехія, застосовують помірковані податкові ставки, що дозволяє стимулювати економічне зростання та залучення інвестицій при збереженні адекватного рівня соціальних витрат [16].

Це різноманіття також підкреслює різні пріоритети в податковій політиці – одні країни більше орієнтовані на соціальну допомогу через високі податкові

ставки, тоді як інші намагаються забезпечити економічне зростання через стабільну податкову політику, що сприяє розвитку бізнесу.

З урахуванням цих особливостей, країни ЄС можуть продовжувати коригувати свої податкові системи відповідно до змінних економічних умов, створюючи оптимальні умови для розвитку національних економік в рамках Європейського Союзу. Податкові системи країн ЄС є складними і різноманітними, зокрема через відмінності в структурі доходів державних бюджетів. Кожна країна має унікальний підхід до фінансування своєї державної діяльності, зокрема через різну залежність від окремих категорій податків. Однак можна виділити загальні тенденції, які можна спостерігати в межах різних груп країн. У країнах Північної Європи, таких як Швеція, Норвегія, Фінляндія, вищі ставки оподаткування праці та капіталу поєднуються з великими витратами на соціальні програми. Зокрема, в Швеції частка доходів бюджету, яка надходить від податків на доходи фізичних осіб, складає 40%, що є одним з найвищих показників серед країн ЄС. Це дозволяє забезпечити стабільне фінансування соціальних виплат, зокрема на медичні послуги, пенсійні фонди та освіту [56]. Водночас у цих країнах також суттєва частка доходів надходить від соціальних внесків – в Швеції це 16%. Це дозволяє покривати витрати на соціальне забезпечення і забезпечувати соціальний захист для всіх громадян, включаючи виплати на безробіття, допомогу на дітей та інші види соціальних трансфертів. Ці країни в основному зберігають високу ставку оподаткування на доходи фізичних осіб та капітал, що забезпечує значний рівень фінансування для соціальних програм [15].

У країнах Центральної Європи, таких як Польща, Чехія, Угорщина, структура державних доходів значно відрізняється від північних країн. Тут більший акцент робиться на непрямі податки, такі як ПДВ та акцизи, які займають більшу частку в бюджеті, ніж прямі податки на доходи фізичних осіб та корпорації. Наприклад, у Польщі частка непрямих податків у бюджеті становить 45%, тоді як частка податків на доходи фізичних осіб лише 28%. Це дозволяє зберігати відносно низький рівень оподаткування доходів, що є

привабливим для бізнесу та інвесторів [19]. Для таких країн характерна також знижена частка соціальних внесків (у Польщі це лише 10%), що знижує загальний рівень витрат на соціальне забезпечення. Однак, через використання непрямих податків, вони можуть забезпечити стабільне фінансування державних програм без надмірного податкового навантаження на громадян [19]. Країни Південного Сходу Європи, такі як Іспанія та Греція, також демонструють схожі тенденції до збільшення частки непрямих податків, зокрема ПДВ та акцизів.

Наприклад, у Іспанії частка ПДВ становить 40%, що дозволяє зберігати податкові ставки на доходи фізичних осіб на рівні 35%, без необхідності значного збільшення соціальних витрат. Це дозволяє підтримувати помірний рівень податкових навантажень на фізичних осіб і корпоративний сектор. Також важливим є те, що в цих країнах зберігається суттєва частка податків на корпоративний прибуток (в Іспанії – 12%, у Франції – 17%), що забезпечує надходження до бюджету без надмірного впливу на малий та середній бізнес.

Структура доходів державного бюджету країн ЄС відображає різноманітність економічних моделей, рівень соціального забезпечення та пріоритети в податковій політиці. Країни Північної Європи орієнтовані на високі прямі податки, що дозволяє фінансувати соціальні програми, забезпечуючи високий рівень соціального захисту для громадян. У той же час, країни Центральної Європи та Південного Сходу Європи знижують прямі податки і роблять більший акцент на непрямі податки, що дозволяє зберігати відносно низьке оподаткування доходів, але також ефективно збирати ресурси для державного бюджету. Ці відмінності у структурі доходів бюджету також вказують на різні підходи до соціальної політики, економічного зростання та розвитку бізнесу, що є важливими чинниками для порівняння економічних моделей країн ЄС. Податкове навантаження в країнах-членах ЄС суттєво варіюється, що зумовлено відмінностями в економічних моделях, соціальних потребах та фіскальних стратегіях кожної держави. Ці відмінності також виявляються у рівнях податкових ставок, структурі доходів державного бюджету та підходах до фінансування соціальних програм.

В країнах Північної Європи, таких як Швеція, Данія та Норвегія, податкові системи орієнтовані на високий рівень соціального забезпечення через значні податкові надходження. Такі країни характеризуються високим рівнем податкового навантаження, що дозволяє забезпечити громадянам широке коло соціальних послуг, таких як безкоштовна медична допомога, пенсії та освітні програми. У Швеції, наприклад, ставки податку на доходи фізичних осіб можуть перевищувати 50%, що забезпечує високий рівень державних витрат на соціальні програми. Високі соціальні внески та значні державні витрати є важливими складовими економічної моделі цих країн, де роль держави в економіці є суттєвою, а соціальні програми сприяють забезпеченню соціальної стабільності та високої якості життя. Країни Центральної та Східної Європи, зокрема Польща, Чехія та Угорщина, застосовують більш помірковану податкову політику. У цих країнах податкові ставки на доходи фізичних осіб та капітал залишаються значно нижчими порівняно з Північною Європою, що робить ці держави привабливими для інвесторів.

Так, у Польщі ставка корпоративного податку становить лише 19%, що є оптимальним для розвитку бізнесу та залучення інвестицій [54]. Крім того, у країнах Центральної Європи також існує високий рівень ПДВ, який є основним джерелом доходів бюджету, однак це не призводить до суттєвого підвищення податкового навантаження на працю, що сприяє більшій конкурентоспроможності економік цих країн. Щодо структури доходів державного бюджету, то країни ЄС демонструють різноманітність у підходах до оподаткування. У Північних країнах основним джерелом бюджету є податки на доходи фізичних осіб та соціальні внески, що складають значну частину доходів. Наприклад, у Швеції соціальні внески займають 16% від загальних доходів бюджету, тоді як у Польщі цей показник становить лише 10% [54]. Це свідчить про високий рівень соціальних витрат у Північній Європі, на відміну від більшої залежності від непрямих податків, таких як ПДВ, у країнах Центральної Європи. Так, у Польщі частка непрямих податків у загальних доходах бюджету становить 45%, що є вищим за середній європейський рівень [54]. Важливим аспектом є

фіскальна політика, яка є невід'ємною частиною податкових систем країн ЄС. Високий рівень податкового навантаження в Північній Європі зазвичай супроводжується значною державною участю в економіці. Це дозволяє забезпечити громадянам високий рівень соціальних послуг, проте також створює певні економічні виклики, зокрема через високі витрати на соціальні програми. Водночас країни Центральної Європи намагаються зберегти баланс між податковим навантаженням і економічним зростанням, що дозволяє їм бути привабливими для міжнародних інвесторів.

Однак такий підхід також має свої ризики, пов'язані з необхідністю забезпечення фінансування соціальних програм при відносно низьких податках на доходи та капітал. Різноманітність підходів до податкової політики, країни ЄС стикаються з проблемою податкової конкуренції, що виникає через різні податкові ставки між країнами. Подібна ситуація може призвести до переміщення підприємств у країни з нижчими ставками, що зменшує податкові надходження в інших державах.

Для вирішення цієї проблеми Європейський Союз активно працює над гармонізацією податкових стандартів, зокрема щодо мінімальних ставок податку на прибуток і ПДВ, щоб зменшити податкову конкуренцію та забезпечити ефективне функціонування єдиного ринку. Таким чином, податкові системи країн ЄС відображають широкий спектр економічних підходів, що забезпечують збалансоване поєднання між податковим навантаженням і економічним розвитком. Північні країни орієнтовані на високі соціальні витрати, у той час як країни Центральної та Східної Європи роблять акцент на помірному оподаткуванні, що сприяє економічному зростанню. Однак важливим завданням для ЄС залишається узгодження податкових стандартів, що дозволить уникнути податкової конкуренції та сприятиме стабільному розвитку єдиного ринку.

Підсумовуючи вищезазначене, можна сказати, що виклики податкової інтеграції України до ЄС включають складність і нестабільність податкового законодавства, необхідність адаптації до європейських стандартів та високе податкове навантаження, тоді як перспективи полягають у підвищенні

прозорості, стимулюванні бізнесу та отриманні доступу до єдиного ринку ЄС. Для успішної інтеграції необхідно гармонізувати податкові правила, спростити систему оподаткування та підвищити її стабільність, що сприятиме зростанню бізнес-активності та привабливості для інвестицій.

3.2. Шляхи гармонізації податкового законодавства України з нормами ЄС

Гармонізація податкового законодавства України з нормами ЄС є ключовим елементом євроінтеграційного процесу і передбачає поступову адаптацію національної податкової системи до європейських стандартів та директив.

Основні шляхи та напрямки гармонізації включають:

1. Адаптація непрямого оподаткування (ПДВ та акцизи). Це один із пріоритетних напрямків, де норми ЄС є найбільш деталізованими та обов'язковими для імплементації.

– Податок на додану вартість (ПДВ): поступове наближення ставок та бази оподаткування до мінімальних стандартів ЄС. Це включає перегляд переліку товарів та послуг, що підлягають пільговому оподаткуванню, а також вдосконалення процедур адміністрування ПДВ, зокрема, імплементацію міжнародного стандарту автоматичного обміну інформацією про фінансові рахунки.

– Акцизний податок: приведення ставок акцизів на тютюнові вироби, алкогольні напої, енергопродукти та електроенергію у відповідність до мінімальних рівнів, встановлених директивами ЄС (наприклад, Директивою Ради № 2008/118/ЄС).

2. Запровадження міжнародних стандартів прозорості та обміну інформацією. Україна імплементує ініціативи ОЕСР (Організації економічного співробітництва та розвитку) та ЄС щодо боротьби з ухиленням від оподаткування та розмиванням податкової бази:

- BEPS (Base Erosion and Profit Shifting): впровадження заходів, спрямованих на запобігання виведенню прибутків з-під оподаткування.

- Автоматичний обмін інформацією: реалізація міжнародного стандарту CRS (Common Reporting Standard) для автоматичного обміну інформацією про фінансові рахунки.

3. Цифровізація податкового адміністрування. Е-аудит (SAF-T UA): впровадження стандартного аудиторського файлу (SAF-T UA) для автоматизації процесів податкового контролю та перевірок, що знижує людський фактор та підвищує прозорість.

4. Удосконалення прямого оподаткування та податкової політики. Незважаючи на те, що пряме оподаткування (податок на прибуток підприємств, податок на доходи фізичних осіб) менш гармонізоване в ЄС, Україна працює над:

- усуненням податкових бар'єрів для міжнародної торгівлі та інвестицій;
- розробкою еталонної моделі конвенції про уникнення подвійного оподаткування та переглядом існуючих угод для забезпечення виконання вимог міжнародних договорів;

- покращенням інвестиційного клімату через створення стабільної та передбачуваної податкової системи, наближеної до європейських практик.

5. Постійний аналіз та співпраця. Процес гармонізації є тривалим і вимагає:

- порівняльного аналізу чинного податкового законодавства України та країн-членів ЄС;

- тісної співпраці між Міністерством фінансів, Державною податковою службою та міжнародними партнерами для обміну досвідом та прискорення процесу адаптації.

Кінцева мета полягає у створенні ефективної та прозорої податкової системи, яка сприятиме фінансовій стабільності держави та активізації підприємницької діяльності в умовах інтеграції до єдиного європейського ринку.

У сучасних умовах податкова система України за своїм складом подібна до податкових систем розвинених європейських країн, проте вона не стала

інструментом підвищення конкурентоспроможності держави та характеризується значним тіньовим оборотом [6].

Процес гармонізації українського законодавства з системою права ЄС уповільнюється через об'єктивну різницю в історичному та соціокультурному розвитку правових систем, діючої кадрової політики, а також корупцію державних службовців та бюрократичну систему в Україні. Особливої уваги потребує проблема підготовки фахівців з європейського права. Україною зроблено тільки перші кроки на цьому шляху.

Створюючи національну державну правову систему відповідно до норм ЄС, необхідно одночасно з гармонізацією вже існуючих законів ухвалювати нові, узгоджені із правовим полем ЄС, законодавчі акти. Беззаперечним є те, що процес гармонізації законодавства України вимагає злагодженої співпраці всіх гілок влади. Можливості гармонізації податкового законодавства України з вимогами ЄС та пряме застосування європейського досвіду в цій сфері є досить неоднозначними. По-перше, важко знайти спільний знаменник у формуванні ставок оподаткування фізичних та юридичних осіб.

Країни, що наближаються до вступу в ЄС, мають повністю асимілювати законодавство ЄС та утримуватися від запровадження будь-яких заходів, що вступають у конфлікт із законодавством ЄС. Сьогоднішні «країни-кандидати» продовжують працювати над адаптацією до європейського законодавства та узгодженням запроваджених ними нових податкових заходів відповідно до правил ЄС стосовно оподаткування компаній. Це один із пріоритетних напрямів, що їх визначив ЄС у «положеннях про партнерство» з метою надання допомоги цим країнам у їх майбутньому вступі до ЄС. Єврокомісія розробила детальну стратегію, включаючи проведення аналізу та моніторингу процесу запровадження змін у податкових системах та адміністративних структурах країн, що є потенційними кандидатами до вступу в ЄС, а також надання допомоги у проведенні тренінгу для державних службовців таких країн.

Підсумовуючи можна сказати, що гармонізація податкового законодавства України з нормами ЄС є фундаментальним та багатоетапним процесом на шляху

євроінтеграції, спрямованим на адаптацію національної системи до європейських стандартів. Цей процес охоплює пріоритетну адаптацію непрямого оподаткування (ПДВ та акцизи) до мінімальних директив ЄС, впровадження міжнародних стандартів прозорості (BEPS, CRS) та цифровізацію адміністрування (SAF-T UA). Незважаючи на об'єктивні труднощі, такі як історична різниця правових систем, корупція та необхідність створення дієвого механізму гармонізації, кінцевою метою є формування ефективної, прозорої та передбачуваної податкової системи, що відповідатиме вимогам єдиного європейського ринку та сприятиме економічній стабільності та конкурентоспроможності держави.

3.3. Шляхи оптимізації податкового навантаження та стимулювання інвестиційної діяльності

Оптимізація податкового навантаження є однією з найважливіших передумов для стимулювання інвестиційної активності, економічного зростання та післявоєнної відбудови України. Вона передбачає не лише зниження ставок, а й системну перебудову, спрямовану на підвищення справедливості, прогнозованості та ефективності адміністрування.

Ефективне податкове навантаження повинно ґрунтуватися на таких концептуальних засадах:

1) нейтральність: податки не мають істотно спотворювати економічні рішення суб'єктів, зокрема вибір між споживанням та заощадженням, або між різними видами інвестицій;

2) прогнозованість: постійні, непередбачувані зміни податкового законодавства є одним із найбільших стримуючих факторів для довгострокових інвестицій;

3) конкурентоспроможність: загальний рівень податкового навантаження та податкових ставок має бути порівняним з країнами-конкурентами та регіонами ЄС для залучення міжнародного капіталу;

4) справедливість: забезпечення вертикальної та горизонтальної справедливості, що має соціальне значення та впливає на суспільну підтримку податкової реформи.

Ключовим напрямом оптимізації податкового навантаження на бізнес є реформування податку на прибуток підприємств (ПнПП), який прямо впливає на рішення про реінвестування, через його заміну на податок на виведений капітал (ПнВК). Запровадження ПнВК є радикальним, але давно обговорюваним кроком. Його суть полягає у звільненні від оподаткування прибутку, що спрямовується на розвиток та реінвестування.

Таблиця 3.1

Напрями оптимізації податку на прибуток підприємств

Напрямок оптимізації	Механізм впливу на інвестиції	Очікуваний результат
ПнВК	Стимулює реінвестування, оскільки оподатковуються лише дивіденди та прирівняні до них операції.	Збільшення власного капіталу підприємств, зростання інвестицій у виробництво та технології.
Амортизаційна політика	Прискорення норм амортизації для нових основних засобів та технологій.	Швидше відновлення капіталу, зниження податкової бази в перші роки інвестування.
Податкові ставки	Перегляд та уніфікація ставок для запобігання податковому плануванню через використання спеціальних режимів.	Спрощення адміністрування, зниження тіньового обороту.

Оптимізація податків на працю.

Високе навантаження на фонд оплати праці (ПДФО + ЄСВ + військовий збір) стимулює тіньову зайнятість та ускладнює залучення висококваліфікованих кадрів.

Оптимізація включає:

- зниження сукупного навантаження: зниження ставки ЄСВ або ПДФО для підвищення чистої заробітної плати;

- прогресивну шкалу ПДФО: запровадження справжньої прогресивної шкали оподаткування для перерозподілу соціального навантаження, звільнення від оподаткування мінімальних доходів [83].

Стимулювання інвестиційної діяльності через податкові преференції та спеціальні режими.

Для точкового стимулювання пріоритетних галузей та інвестиційних проектів необхідно використовувати адресні податкові інструменти.

А. Податкові інвестиційні кредити (ПК) та інвестиційні податкові відрахування

ПК – це інструмент, який дозволяє інвестору зменшити майбутні податкові зобов'язання (ПнПП) на суму, еквівалентну частині здійснених інвестицій у пріоритетні активи.

Механізм: надання права зменшити податкове зобов'язання (наприклад, на 10-20%) у разі інвестування у нові технології, виробничі потужності або R&D.

Перевага: ПК є більш цільовим, ніж просто зниження ставки, оскільки він прямо пов'язаний з фактом здійснення інвестиції.

Б. Податкове стимулювання індустріальних парків та Дія Сіті

Податкова система має підтримувати розвиток інфраструктурних та технологічних кластерів:

Індустріальні парки: Надання пільг щодо ПнПП, податку на землю та звільнення від ПДВ на імпорту обладнання для резидентів парків [65].

Дія Сіті: поширення пільгового режиму (ПнВК або 5% ПДФО) на інші високотехнологічні та інноваційні галузі для розширення їхньої інвестиційної привабливості.

В. Митне та податкове стимулювання імпорту обладнання

Стимулювання імпорту технологічного обладнання для модернізації виробництва: тимчасове звільнення від ПДВ та мита; надання тимчасового звільнення або відстрочки сплати ПДВ та мита на імпортуне обладнання, що не виробляється в Україні та необхідне для інвестиційних проектів із певною мінімальною сумою інвестицій.

Підвищення якості податкового адміністрування та прогнозованості.

Навіть ідеальна податкова ставка не спрацює без якісного та прозорого адміністрування, оскільки ризики донарахувань та блокування операцій є великими нефіскальними бар'єрами для інвесторів.

А. Діджиталізація та прозорість

Подальший розвиток електронних сервісів та автоматизація контролю:

Автоматизація відшкодування ПДВ: забезпечення 100% автоматичного та прозорого відшкодування ПДВ. Проблеми з відшкодуванням ПДВ часто є ключовим бар'єром для експортерів та інвесторів [77].

Електронний аудит (е-Аудит): перехід до превентивного е-аудиту, який мінімізує людський фактор і зменшує корупційні ризики.

Горизонтальний моніторинг: розширення практики горизонтального моніторингу для великих платників податків, що забезпечує індивідуальну комунікацію та підвищує прогнозованість податкових рішень.

Б. Стабільність законодавства та інвестиційні угоди

Податковий інвестиційний контракт: запровадження механізму укладання інвестиційного контракту між державою та інвестором, що гарантує незмінність податкових умов протягом певного періоду (наприклад, 5-10 років) для великих стратегічних інвестицій.

Удосконалення системи оскарження: забезпечення швидкого та незалежного розгляду податкових спорів для підвищення довіри інвесторів до судової та адміністративної системи.

Дослідження показало, що оптимізація податкового навантаження в Україні повинна бути комплексною і включати як структурні реформи (заміна ПнПІ на ПнВК, реформа податків на працю), так і цільові інструменти стимулювання (податкові кредити, пільги для індустріальних парків). Ключовим чинником успіху є не лише зниження номінальних ставок, а й радикальне підвищення якості та прогнозованості податкового адміністрування. Лише інтегрований підхід, спрямований на зниження фіскальних та нефіскальних ризиків, забезпечить необхідний приплив інвестицій для стійкого розвитку економіки України.

Висновки до розділу 3.

Податкова інтеграція України до ЄС є стратегічно важливим процесом, який, однак, супроводжується низкою викликів, включаючи складність, нестабільність податкового законодавства та необхідність адаптації до європейських стандартів. Перспективи ж полягають у підвищенні прозорості системи, стимулюванні бізнес-активності та відкритті доступу до єдиного європейського ринку. Успішна інтеграція вимагає обов'язкової гармонізації податкових правил, спрощення та підвищення стабільності всієї системи, що є ключовою передумовою для зростання інвестиційної привабливості країни.

Гармонізація податкового законодавства є фундаментальним та багатоетапним процесом, який охоплює пріоритетну адаптацію сфери непрямого оподаткування (ПДВ та акцизи) до мінімальних директив ЄС, а також впровадження міжнародних стандартів прозорості (зокрема, BEPS та CRS) і цифровізацію адміністрування (SAF-T UA). Незважаючи на об'єктивні перешкоди, такі як розбіжності правових систем та бюрократичні складнощі, кінцевою метою цього процесу є створення ефективної, прозорої та передбачуваної податкової системи, що відповідатиме вимогам єдиного європейського ринку, сприяючи економічній стабільності та підвищенню конкурентоспроможності України.

Важливою частиною бізнес-стратегії є податкова оптимізація – законне планування діяльності компанії для мінімізації фінансового навантаження, що включає стратегічні дії щодо загальної організації бізнесу, вибору оптимальної системи оподаткування та належного управління обліковою політикою. Ефективна оптимізація вимагає індивідуального підходу та легальності, а її мета – підвищення ефективності бізнесу. Ключові методи включають трансформацію ПДВ та організаційні зміни для податку на прибуток, при цьому майбутні реформи в Україні акцентують на діджиталізації адміністрування, реформуванні спрощеної системи та стимулюванні інвестицій через спеціальні правові режими (наприклад, Дія.City та Defence City) з метою детінізації економіки та досягнення фінансової стабільності.

ВИСНОВКИ

1. Підсумовуючи результати дослідження, слід зазначити, що податкова політика є ключовим інструментом державного регулювання. Її економічна сутність полягає у діяльності зі встановлення, регулювання та збирання податків, що має на меті як наповнення бюджетів, так і одночасне стимулювання економіки. Для досягнення цієї мети політика реалізується через фіскальну, економічну (регулятивну) та контролюючу функції, базуючись на фундаментальних принципах стабільності, рівності, справедливості, обов'язковості та пропорційності.

2. Ефективність впровадження податкової політики оцінюється через призму дотримання цих базових принципів (рівності, справедливості, стабільності), а також через її вплив на мобілізацію фінансових ресурсів, здатність створювати економічні стимули для бізнесу та фізичних осіб, загальний рівень фіскальної ефективності та відповідність цілям соціальної політики.

3. В умовах європейської інтеграції України, пріоритетним завданням стає гармонізація податкової політики з нормами ЄС. Цей процес має ґрунтуватися на таких засадах, як адаптація національного законодавства, усунення податкових бар'єрів та дискримінації на внутрішньому ринку, забезпечення основних свобод (переміщення товарів, осіб, послуг і капіталів) та недопущення недобросовісної податкової конкуренції. Окрім того, це вимагає розробки дієвих механізмів усунення подвійного оподаткування та узгоджених дій у боротьбі з податковими правопорушеннями.

4. Аналіз динаміки та структури податкових надходжень до Державного бюджету України за 2021-2024 роки підтверджує їх визначальну роль у формуванні доходів та фінансуванні державних витрат. Незважаючи на значне зниження надходжень у 2022 році через повномасштабне вторгнення, спостерігається тенденція до їх відновлення та зростання. Водночас, зростання податкових надходжень є необхідною передумовою соціально-економічного розвитку, але формує і відповідне податкове навантаження, рівень якого має

бути помірним для бізнесу. Проведена оцінка показала, що рівень сукупного податкового навантаження в Україні нестабільний і у 2024 році склав 30,6%. При цьому роль податків у наповненні Зведеного бюджету знижується (з 77,8% у 2015 році до 58,2% у 2024 році), що призвело до критичного рівня дефіциту Зведеного бюджету (17,6% у 2024 році) та зростання зовнішньої державної заборгованості до 90,4% від ВВП. Це формує загрозливі тенденції для національної економіки, які вимагають врегулювання за рахунок фінансових важелів та посилення стимулюючої функції податків.

5. Одним із ключових напрямків податкової реформи має стати оптимізація податкового навантаження та створення сприятливого податкового клімату для бізнесу, що є критично важливим для сталого економічного розвитку. Це вимагає вдосконалення механізмів нарахування та сплати податків, спрощення законодавства, розширення використання цифрових технологій в адмініструванні, а також підвищення рівня податкової культури. Важливою умовою забезпечення стабільного наповнення бюджету та залучення інвестицій є досягнення балансу між фіскальними інтересами держави та необхідністю стимулювання економічної активності. Головним джерелом надходжень бюджету України залишається непрямий податок – ПДВ, частка якого у Зведеному бюджеті становить від 30% до 50%.

6. Ефективність податкової політики України оцінюється за такими показниками, як рівень податкового навантаження, стабільність законодавства та інструменти мобілізації ресурсів, а також за ступенем виконання фіскальної та регулюючої функцій. Тенденції оподаткування, що склалися в Європейському Союзі, повинні стати орієнтиром для адаптації податкової системи України. Країні необхідно прискорити процес приєднання до цих стандартів, а ті сфери, що найменш гармонізовані в ЄС, розвивати відповідно до обраної моделі бюджетно-податкової політики, здійснюваної державою.

7. Податкова інтеграція України до ЄС є стратегічно важливим процесом, який, однак, супроводжується низкою викликів, включаючи складність, нестабільність податкового законодавства та необхідність адаптації до

європейських стандартів. Перспективи ж полягають у підвищенні прозорості системи, стимулюванні бізнес-активності та відкритті доступу до єдиного європейського ринку. Успішна інтеграція вимагає обов'язкової гармонізації податкових правил, спрощення та підвищення стабільності всієї системи, що є ключовою передумовою для зростання інвестиційної привабливості країни.

8. Гармонізація податкового законодавства є фундаментальним та багатоетапним процесом, який охоплює пріоритетну адаптацію сфери непрямого оподаткування (ПДВ та акцизи) до мінімальних директив ЄС, а також впровадження міжнародних стандартів прозорості (зокрема, BEPS та CRS) і цифровізацію адміністрування (SAF-T UA). Незважаючи на об'єктивні перешкоди, такі як розбіжності правових систем та бюрократичні складнощі, кінцевою метою цього процесу є створення ефективної, прозорої та передбачуваної податкової системи, що відповідатиме вимогам єдиного європейського ринку, сприяючи економічній стабільності та підвищенню конкурентоспроможності України.

9. Важливою частиною бізнес-стратегії є податкова оптимізація – законне планування діяльності компанії для мінімізації фінансового навантаження, що включає стратегічні дії щодо загальної організації бізнесу, вибору оптимальної системи оподаткування та належного управління обліковою політикою. Ефективна оптимізація вимагає індивідуального підходу та легальності, а її мета – підвищення ефективності бізнесу. Ключові методи включають трансформацію ПДВ та організаційні зміни для податку на прибуток, при цьому майбутні реформи в Україні акцентують на діджиталізації адміністрування, реформуванні спрощеної системи та стимулюванні інвестицій через спеціальні правові режими (наприклад, Дія.City та Defence City) з метою детінізації економіки та досягнення фінансової стабільності.